অধ্যায় ১২ ঃ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কৰ পাঠ্যাংশৰ আলোচনা

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য

১২.২ পৰিচয়

১২.৩ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কৰ পাঠ্যাংশৰ সংস্কৃত পাঠ

১২.৪ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কৰ পাঠ্যাংশৰ অসমীয়া অনুবাদ

১২.৫ নাটকৰ উল্লেখযোগ্য বাক্যৰ ভাবার্থ

১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১২.৭ অধিক জানিবলৈ

১২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১২.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ ৭ম অঙ্কৰ পাঠ্যাংশৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগত পৰিচিত হ'ব
- এই পাঠ্যাংশৰ অসমীয়া অনুবাদৰ বিষয়ে জানিব
- উক্ত অংশত থকা নাটকীয় ঘটনাসমূহৰ বিষয়ে অবগত হ'ব
- নাটকৰ কিছুমান উল্লেখযোগ্য বাক্যৰ ভাবার্থ জানিব পাৰিব।

১২.২ পৰিচয়

আপুনি ইতিমধ্যে অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ তৃতীয় অঙ্কক বাদ দি প্রথমাদি চতুর্থ পর্য্যন্ত অঙ্কবোৰৰ বিষয়বস্তুৰ লগত পৰিচিত হৈছে। ৫ম অঙ্কত শকুন্তলাক আগত লৈ আশ্রমবাসীসকলে ৰজা দুষ্যন্তক সাক্ষাৎ কৰে। শার্ঙ্গৰৱে ৰজাক কণ্বৰ সন্দেশ জানিবলৈ দিয়ে কিন্তু দুর্বাসাৰ অভিশাপৰ ফলত ৰজাই শকুন্তলাৰ কথা পাহৰি থাকিল। আনকি মিলনৰ যোগসূত্রৰূপে নির্দিষ্ট অভিজ্ঞান স্বৰূপ ৰজাৰ নামাঙ্কিত আঙুঠিটোকো শকুন্তলাই ৰজাক সময়মতে দেখুৱাব নোৱাৰিলে। তাৰ ফলত শকুন্তলাক ৰজাই প্রত্যাখ্যান কৰিলে। শকুন্তলাৰ অৱস্থা অধিক শোচনীয় হোৱাৰ আগতে মাতৃ মেনকাই ৰাজপথৰ পৰা তুলি লৈ গল অচিন ঠাইলৈ। এই ঘটনাই পাঠক শ্রোতাক এক অন্ধকাৰৰ ফালে লৈ গ'ল, য'ত নায়ক-নায়িকাৰ মিলনৰ আশা প্রত্যক্ষ নহ'ল।

ষষ্ঠ অঙ্কৰ আদিতে শক্রাৱতাৰৰ কোনো এজন মাছুৱৈৰ হাতৰ পৰা নষ্ট হোৱা আঙুঠিটো উদ্ধাৰ হ'ল। ফলত ৰজাৰ শকুন্তলালৈ মনত পৰিল। কিন্তু শকুন্তলা ক'ত আছে ৰজা নালাগে কোনেও নাজানে। গতিকে নায়ক-নায়িকাৰ মিলন অদ্যাপি অনিশ্চয়তাৰ গর্ভত পতিত হৈ ৰ'ল।

কিন্তু ৰজাই শোকে দুঃখে ম্রিয়মান, প্রিয়পত্নীৰ বিৰহত কাতৰ হৈ থকা অৱস্থাত দৈৱৰ সহায় আহিল। ৰজাক ইন্দ্রই অসুৰৰ সৈতে যুঁজিবলৈ স্বৰ্গলৈ নিলে। তাৰ পৰা কৃতকার্য ৰজাক মাতলিয়ে উপস্থিত কৰিলে অন্তঃৰীক্ষলোকত থকা মাৰীচৰ আশ্রম হেমকূটত। তাতে অভাৱনীয় ৰূপে পতি পত্নী পুত্রৰ স্থায়ী সমাগম কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ল— সেই বিষয়ে এই অধ্যায়ত আপুনি সবিশেষ জানিব পাৰিব।

১২.৩ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কৰ পাঠ্যাংশৰ সংস্কৃত পাঠ

ৰাজা মাতলে! কতমোহয়ং পূর্বাপৰ সমুদ্রাৱগাঢ়ঃ কনকৰস নিষ্যন্দঃ সাংধ্য ইব মেঘঃ সানুমানালোক্যতে?

মাতলি আয়ুষ্মান! এষ খলু হেমকূটো নাম কিংপুৰুষ পর্ৱতঃ তপঃসংসিদ্ধিক্ষেত্রম্ পশ্য,—
স্বায়ংভুৱান্ মৰীচেয়ঃ প্রবভূৱ প্রজাপতিঃ।
সুৰাসুৰগুৰুঃ সোহত্র সপত্নীকস্তপস্যতি।। ৯।।

ৰাজা তেন হ্যনতিক্রমণীয়ানি শ্রেয়াংসি। প্রদক্ষিণীকৃত্য ভগৱন্তং গন্তুমিচ্ছামি।

মাতলি প্রথমঃ কল্পঃ।
(নাট্যেনাৱতীর্ণৌ)

ৰাজা (সৱিস্ময়ম্)
উপোঢ়শব্দা ন ৰথাঙ্গনেময়ঃ প্রৱর্তমানং ন চ দৃশ্যতে ৰজঃ।
অভূতলস্পর্শতয়া হনিৰুদ্ধতস্তু ৱাৱতীর্ণোহপি ৰথো ন লক্ষ্যতে।। ১০।।

মাতলি এতাৱানেৱ শতক্রতোৰায়ুষ্মতশ্চ বিশেষঃ।

ৰাজা মাতলে! কতমস্মিন্ প্রদেশে মাৰীচাশ্রমঃ?।

মাতলি (হস্তেন দর্শয়ন্)
বল্মীকাধনিমগ্নমূর্তিৰ্দ্ধৰসা সংদষ্ট সর্পত্বচা
কণ্ঠে জীণলতা প্রতানবলয়েনা ত্যর্থসংপীড়িতঃ।
অংসৱ্যাপি শকুন্তনীড়নিচিতং ৱিভ্রজ্জটামণ্ডলং
যত্র স্থাণুৰিৱাচলো মুনিৰসাৱভ্যর্কৱিম্বং স্থিতঃ।। ১১।।

ৰাজা নমস্তে কষ্টতপসে।

মাতলি (সংযতপ্রগ্রহং ৰথং কৃত্বা) মহাৰাজঃ এতৌ অদিতি পৰিৰ্ধিতমন্দাৰ বৃক্ষং প্রজাপতেৰাশ্রমং প্রৱিষ্টৌ স্বঃ।

ৰাজা স্বগাদধিকতৰং নির্বৃত্তিস্থানম। অমৃতহ্রদমিৱাৱ গাঢ়োহস্মি।

মাতলি (ৰথং স্থাপয়িত্বা) অৱতৰত্বায়ুষ্মান্।

ৰাজা (অৱতীর্ণ) মাতলে! ভৱান্ কথমিদানীম্?

মাতলি সংযন্ত্রিতো ময়া ৰথঃ ৱয়মপ্যৱতৰামঃ। (তথা কৃত্বা) ইত আয়ুষ্মন!
(পৰিক্রম্য) দৃশ্যন্তমত্রভৱতা মৃষীণাং তপোৱনভূময়ঃ।

ৰাজা ননু ৱিস্ময়দৰ্শনোকয়ামি।
প্রাণানামনিলেন ৱৃত্তিৰুচিতা সৎকল্পবৃক্ষে ৱনে
তোয়ে কাঞ্চন পদ্মৰেনুকপিশে পুন্যাভিষেকক্রিয়া।
ধ্যানং ৰত্নশিলা গৃহেষু ৱিবুধস্ত্রীসংনিধৌ সংযমো
যৎ কাঙ্ক্ষন্তি তপোভিৰন্যমুনয়স্তস্মিংস্তপস্যন্ত্যমী।। ১২।।

মাতলি উৎসর্পিণী খলু মহতাং প্রার্থনা। (পৰিক্রম্য আকাশে)
অয়ে বৃদ্ধশাকল্য ! কিমনুতিষ্ঠতি ভগৱান মাৰীচঃ?।
(আকর্ণ্য) কিং ব্রৱীষি?।
দাক্ষায়ণ্যা পতিব্রতাধর্মমধিকৃত্য পৃষ্টস্তস্যৈ মহর্ষিপত্নীসহিতায়ৈ কথয়তীতি।

ৰাজা (কর্ণং দত্বা) অয়ে ! প্রতিপাল্যাৱসৰঃ খলু প্রস্তাৱঃ।

মাতলি (ৰাজানমৱলোক্য) অস্মিন্নশোকবৃক্ষমূলে তাৱদাস্তা—
মায়ুষ্মান, যাৱৎ ত্বামিন্দ্রগুৰৱে নিবেদয়িতুমন্তৰান্ৱেষী ভৱামি।

ৰাজা যথা ভৱান্ মন্যতে। (স্থিতঃ)

মাতলি আয়ুষ্মন ! সাধয়াম্যহম্। (নিষ্ক্রান্তঃ)।

ৰাজা (নিমিত্তং সূচয়িত্বা)
মনোৰথায় নাশংসে কিং বাহো ! স্পন্দসে বৃথ?।
পূর্বাৱধীৰিতং শ্রেয়ো দুঃখং হি পৰিৱর্ততে।। ১৩।।
(নেপথ্যে)
মা খলু চাপলং কুরু। কথং গত এৱাত্মনঃ প্রকৃতিম্?

ৰাজা (কর্ণং গত্বা) অভূমিৰিয়মৱিনয়স্য। কো নু খল্ৱয়মনু
বধ্যমানস্তপস্বিনীভ্যামবালসত্ৱো বালঃ?।
অর্ধপীতস্তনং মাতুৰামর্দক্লিষ্টকেসৰম্।
প্রক্রীড়িতুং সিংহশিশুং বলাৎকাৰেণ কর্ষতি।। ১৪।।
(ততঃ প্রৱিশত্তি যথানির্দিষ্টকর্মা তপস্বিনীভ্যাং সহ বালঃ)

বাল জৃম্ভস্ব, ৰে সিংহশাৱক ! জৃম্ভস্ব, দন্তাংস্তে গণয়িষ্যে।

প্রথমা অৱিনীত ! কিং নঃ অপত্যনির্ৱিশেষাণি সত্বানি ৱিপ্রকৰোষি?।
হন্ত, বর্ধতে তৱ সংৰম্ভ। স্থানে খলু ঋষিজনেন সর্ৱদমন ইতি কৃতনামধেয়োহসি।

ৰাজা কিং ন খলু বালেহস্মিন্নৌৰস ইৱ পুত্রে স্নিহ্যতি মে হৃদয়ম্।
নূনমনপত্যতা মাং ৱৎসলয়তি।

দ্বিতীয়া এষা খলু কেসৰিণী ত্বাং লংঘয়িষ্ঠতি যদি তস্যাঃ পুত্রকং ন মুঞ্চসি।

বাল (সস্মিতম্) অহো, বলীয় খলু ভীতোহস্মি। (অধৰং দর্শয়তি)

ৰাজা (সৱিস্ময়ম্)
মহতস্তেজসো ৱীজং বালোহয় প্রতিভাতি মে।

স্ফূলিঙ্গাৱস্থয়া বহ্নিৰেধাপেক্ষ ইৱ স্থিতঃ।। ১৫।।

প্রাথমা বৎস ! এনং বালমৃগেন্দ্রং মুঞ্চ। অপৰং তে ক্রীড়নকং দাস্যামি।

ৰাল কুত্র তৎ? দেহি ননু। (হস্তং প্রসাৰয়তি)।

ৰাজা (বালস্য হস্তমৱলোক্য) কথং চক্রৱর্তিলক্ষণমপ্যনেন ধার্যতে? তথা হ্যস্য—

প্রলোভ্যৱস্তপ্রণয়প্রসাৰিতো ৰিভাতি জালগ্রন্থিতাঙগুলিঃ কৰঃ।

অলক্ষ্যপত্রান্তৰমিদ্ধৰাগয়া নৱোষসা ভিন্নমিৱৈকপংকজম্।। ১৬।।

দ্বিতীয়া সুব্রতে ! ন শক্য এষো ৰাচামাত্রেণ ৰিৰময়িতুম। গচ্ছ ত্বম্। মদীয়ে উটজে মার্কণ্ডেয়স্য ঋষিকুমাৰস্য বর্ণচিত্রিতো মৃত্তিকাময়ুৰস্তিষ্ঠতি। তমস্যোপহৰ।

প্রথমা তথা। (নিষ্ক্রান্তা)

ৰাল অনেনৈৱ তাৱৎ ক্রীড়িষ্যামি। (তাপসীং ৰিলোক্য হসতি)

ৰাজা স্পৃহয়ামি খলু দুর্ললিতায়াস্মৈ—

আলক্ষ্যদন্ত মুকুলাননিমিত্তহাসৈ ৰব্যক্তৱর্ণৰমণীয়ৱচঃপ্রবৃত্তীন্।

অঙ্কাশ্রয়প্রণয়িনস্তনয়ান্ বহন্তো ধন্যাস্তদঙ্গৰজসা মলিনীভৱন্তি।। ১৭।।

তাপসী ভৱতু; ন মামায়ং গণয়তি (পার্শ্বমৱলোকয়তি)।

কোহত্র ঋষি কুমাৰাণাম্? (ৰাজানমৱলোক্য) ভদ্রমুখ ! এহি তাৱৎ।

মোচয়ানেন দুর্মোকহস্তগ্রহেণ ডিম্ভলীলয়া বাধ্যমানং বালমৃগেন্দ্রম্।)

ৰাজা (উপগম্য সস্মিতম্) অয়ি ভো মহর্ষিপুত্র!

এৱমাশ্রমৰিৰুদ্ধবৃত্তিনা সংযমঃ কিমিতি জন্মতস্ত্বয়া।

সত্বসংশ্রয় সুখোহপি দূষ্যতে কৃষ্ণসর্পশিশুনেৱ চন্দনঃ।। ১৮।।

তাপসী ভদ্রমুখ ! ন খল্বয়ং ঋষিকুমাৰঃ।

ৰাজা আকাৰ সদৃশং চেষ্টিতমেৱাস্য কথয়তি। স্থানপ্রত্যয়াৎ তু ৱয়মেৱংতর্কিণঃ।

(যথাভ্যর্থিতমনুতিষ্ঠন্ বালস্পর্শমুপলভ্য, আত্মগতম্)

অনেন কস্যাপি কুলাঙ্কুৰেণ স্পৃষ্টস্য গাত্রেষু সুখং মমৈৱম্।

কাং নির্বৃতিং চেতসি তস্য কুর্যাদ যস্যায়মমঙ্কাৎ কৃতিনঃ প্রৰূঢ়ঃ ।। ১৯।।

তাপসী (উভৌ নির্ৱর্ণ্য) আশ্চর্যমাশ্চর্যম্।

ৰাজা আর্যে ! কিমিৱ?

তাপসী অস্য বালকস্য, তেহপি চ সংৱাদিন্যাকৃতিৰিতি ৰিস্মিতাহস্মি।

অপৰিচিতস্যাপি তেহপ্রতিলোমঃ সংবৃত্ত ইতি চ

ৰাজা (বালকমুপলালয়ন্) ন চেন্মুনিকুমাৰোহয়ম্, অথ কোহস্য ৰাপদেশঃ?

তাপসী পুৰুৱংশঃ।

ৰাজা (আত্মগতম্) কথমেকান্বয়ো মম। অতঃ খলু মদনুকাৰিণ—মেনমত্র ভৱতী মন্যতে। অস্ত্যেতৎ পৌৰৱাণামন্ত্যং কুলব্রতম্।

ভৱনেষু ৰসাধিকেষু পূর্বং ক্ষিতিৰক্ষার্থমুশন্তি যে নিৱাসম্।

নিয়তৈকয়তিব্রতানি পশ্চাৎ তৰুমূলানি গৃহীভৱন্তি তেযাম্।। ২০।।

(প্রকাশম্) ন পুনৰাত্মগত্যা মানুষাণামেষ বিষয়ঃ।

তাপসী যথা ভদ্রমুখো ভনতি। অপ্সৰঃসম্বন্ধেনাস্য জননী অত্র দেৱগুৱোস্তপোৱনে প্রসূতা।

ৰাজা (অপৱার্য্য) হন্ত, দ্বিতীয়মিদমাশাজননম্। (প্রকাশম্) অথ সা তত্রভৱতী কিমাখ্যস্য ৰাজর্ষেঃ পত্নী?

তাপসী কস্তস্য ধর্মদাৰ পৰিত্যাগিনো নাম সংকীর্তয়িতুং চিন্তয়িষ্যতি?।

ৰাজা (আত্মগতম্) কথম্, ইয়ং খলু কথা মামেৱ লক্ষীকৰোতি। যদি তাৱদস্য শিশোর্মাতৰং নামতঃ পৃচ্ছামি। অথবা অনার্যঃ পৰদাৰপৃচ্ছাৱ্যৱহাৰঃ।

(প্রৱিশ্য মৃন্ময়ূৱহস্তা)

তাপসী সর্ৱদমন ! শকুন্তলাৱণ্যং পশ্য।

ৱাল (সদৃষ্টিক্ষেপম্) কুত্র বা মম মাতা?।

উভে নামসাদৃশ্যেন ৱঞ্চিতো মাতৃবৎসলঃ।

দ্বিতীয়া বৎস ! অস্য মৃত্তিকাময়ূৱস্য ৱম্যত্বং পশ্যেতি ভণিতোহসি।

ৰাজা (আত্মগতম্) কিং ৱা শকুন্তলেত্যস্যা মাতুৰাখ্যা। সন্তি পুনর্নামধেয়সাদৃশ্যানি। অপি নাম মৃগতৃষ্ণিকেৱ নামমাত্র প্রস্তাৱো মে ৱিষাদায় কল্পতে।

ৱাল মাতঃ ! ৱোচতে ম এষ ভদ্রময়ূৱঃ। (ক্রীড়নকমাদত্তে)

প্রথমা (ৱিলোক্য সোদ্বেগম্) অহো ৰক্ষাকৰণ্ডকমস্য মণিবন্ধে ন দৃশ্যতে।

ৰাজা অলমাৱেগেন। নন্বিদমস্য সিংহশাৱৱিমর্দাৎ পৰিভ্রষ্টম্। (আদাতুমিচ্ছতি)

উভে মা খল্বেতদমনলম্ব্য। (ৱিলোক্য) কথং গৃহীতমনেন?। (ৱিস্ময়াদূৱোনিহিতহস্তে পৰস্পৰমৱলোকয়তঃ)

ৰাজা কিমর্থং প্রতিষিদ্ধাঃ স্ম?।

প্রথমা শৃণোতু মহাৰাজঃ। এষা অপৰাজিতা নাম ঔষধিঃ অস্য জাতকর্ম সময়ে ভগৱতা মাৰীচেন দত্তা। এতাং কিল মাতা পিতৰৌ, আত্মানং চ ৱর্জয়িত্বা অপৱো ভূমিপতিতাং ন গৃহ্নাতি।

ৰাজা অথ গৃহ্নাতি?।

প্রথমা ততস্তং সর্পোভূত্বা দশতি।

ৰাজা ভৱতীভ্যাং কদাচিদস্যাঃ প্রত্যক্ষীকৃতা ৱিক্রিয়া।

উভে অনেকশঃ।

ৰাজা (সহর্ষম্ আত্মগতম্) কথমিৱ সংপূর্ণমপি মে মনোৰথং নাভিনন্দামি? (ৱালং পৰিষ্কজতে)

দ্বিতীয়া সুব্রতে ! এহি, ইমং বৃত্তান্তং নিয়মব্যাপৃতায়ৈ শকুন্তলায়ৈ নিৱেদয়াৱঃ

(নিষ্ক্রান্তে)

ৱাল মুঞ্চ মাম্। যাৱন্মাতুঃ সকাশং গমিষ্যামি।

ৰাজা পুত্রক ! ময়া সহৈৱ মাতৰমভিনন্দিষ্যসি।

বাল ম খলু ত্বম্, দুষ্যন্তো মম তাতঃ।

ৰাজা (সস্মিতম্) এষ ৱিৱাদ এৱ প্রত্যায়য়তি।

(ততঃ প্রৱিশত্যেকৱেনীধৱা শকুন্তলা)

শকুন্তলা ৱিকাৰকালেহপি প্রকৃতিস্থাং সর্ৱদমনস্যৌষধিং শ্রুত্বা ন মে আশা আসীদাত্মনো ভাগধেয়েষু। অথবা যথা সানুমত্যা আখ্যাতং তথা সম্ভাৱ্যত এতৎ। (পৱিক্রামতি)

ৰাজা (শকুন্তলাং ৱিলোক্য) অয়ে ! (সহর্ষখেদম্) সেয়ম্ অত্রভৱতী শকুন্তলা, যৈষা—

ৱসনে পৱিধূসৱে ৱসানা নিয়মক্ষামমুখী ধৃতৈকৱেনিঃ।
অতিনিষ্করুণস্য শুদ্ধশীলা মম দীর্ঘং ৱিৱহব্রতং ৱিভর্তি।। ২১।।

শকুন্তলা— (পশ্চাত্তাপৱিৱর্ণং ৰাজানং দৃষ্ট্ৱা সৱিতর্কং)

ন খলু আর্য্যপুত্র ইৱ। ততঃ ক এষ ইদানীং কৃত ৰক্ষা মঙ্গলং দাৰকং মে গাত্র সংসর্গেণ দূষয়তি?।

বাল (মাতৰপুপেত্য)। মাতঃ ! এষ কোহপি পুরুষো মাং পুত্র ইত্যালিঙ্গতি।

ৰাজা প্রিয়ে ! ক্রৌর্যমপি মে ত্বয়ি প্রযুক্তম্ অনুকূল পৱিণামং সংবৃত্তম্। তদহমিদানীং ত্বয়া প্রত্যভিজ্ঞাতমাত্মানম্ ইচ্ছামি।

শকুন্তলা (আত্মগতম্) হৃদয় ! আশ্বসিহি আশ্বসিহি। পৱিত্যক্তমৎসৱেণ অনুকম্পিতাস্মি দৈৱেন। আর্য্যপুত্রঃ খল্ৱেষঃ।

ৰাজা প্রিয়ে?

স্মৃতিভিন্নমোহতমসো দিষ্ট্যা প্রমুখে স্থিতাসি মে সমুখি!
উপৱাগান্তে শশিনঃ সমুপগতা ৱোহিণী যোগম্।। ২২।।

শকুন্তলা জয়তু আর্যপুত্রো।

(অর্ধোক্তে বাষ্পকণ্ঠী বিৱমতি)

ৰাজা সুন্দরি !

বাষ্পেন প্রতিষিদ্ধেহপি জয়শব্দে জিতং ময়া
যৎ তে দৃষ্টসংস্কাৰ পাট লোষ্ঠপুটং মুখম্।। ২৩।।

বাল মাতঃ ক এষঃ?

শকুন্তলা বৎস ! তে ভাগ ধেয়ানি পৃচ্ছ। (ৱোদিতি)।

ৰাজা (শকুন্তলায়াঃ পাদয়োঃ প্রণিপত্য)

সুতনু ! হৃদয়াৎ প্রত্যাদেশব্যলীকমপৈতু তে
কিমপি মনসঃ সংমোহো মে তদা বলৱানভূত।
প্রবলতমসামেৱংপ্রায়াঃ শুভেষু হি বৃত্তয়ঃ
স্রজমপি শিৱস্যন্ধঃ ক্ষিপ্তাং ধুনোত্যহিশঙ্কয়া।। ২৪।।

শকুন্তলা—উত্তিষ্ঠত্বার্যপুত্রঃ। নূনং মে সুপৱিচিত প্রতিবন্ধকং পুৱাকৃতং তেষু দিৱসেষু পৱিণাম

অভিমুখমাসীৎ, যেন সানুক্রোশোহপ্যার্যপুত্রো ময়ি তথা সংবৃত্তঃ।
(ৰাজোত্তিষ্ঠতি)

শকুন্তলা অথ কথমার্যপুত্রেন স্মতো দুঃখভাগী অয়ং জনঃ?

ৰাজা উদধৃতৰিষাদশল্যঃ কথয়িষ্যামি।
মোহন্ময়া সুতনু ! পূর্বমুপেক্ষিতস্তে
যো বাষ্পবিন্দুৰ্ ধৰং পৰিবাধমানঃ।
তং তাৰদাকুটিলপক্ষ্মৰিলগ্নমদ্য
বাষ্পং প্রমৃজা বিগতানুশয়ো ভৱেয়ম্।। ২৫।।
(যথোক্তমনুতিষ্ঠতি)

শকুন্তলা (নামমুদ্রাং দৃষ্টা) আর্য্যপুত্র ! ইদং তৎ অঙ্গুলীয়কম্।

ৰাজা অস্মাদঙংগুলীয়োপলম্ভাৎ খলু স্মতিৰুপলব্ধা

শকুন্তলা বিষমং কৃতমনেন যৎ তদা আর্য্যপুত্রস্য প্রত্যয়কালে দুর্লভমাসীৎ।

ৰাজা তেন হি ঋতুসমৰায়চিহ্নং প্রতিপদ্যতাং লতা কুসমম্।

শকুন্তলা নাস্য ৰিশ্বসিমি। আর্য্যপুত্র এৰৈতৎ ধাৰয়তু।
(ততঃ প্রৰিশতি মাতলিঃ)

মাতলি দিষ্ট্যা ধর্মপত্নীসমাগমেন পুত্রমুখদর্শনেন চায়ুষ্মান্ ৰর্ধতে।

ৰাজা সুহৃৎসংপাদিত ইতি স্বাদুতৰফলো মে মনোৰথঃ।
মাতলে ! ন খলু বিদিতোহয়মাখণ্ডলেন বৃত্তান্তঃ?

মাতলি (সস্মিতম্) কিমীশ্বৰানাং পৰোক্ষম্। এত্বায়ুষ্মান্; ভগৱান্ মাৰীচস্তে দর্শনং ৰিতৰতি।

ৰাজা অৱলম্ব্যতাং পুত্রঃ। ত্বাং পুৰষ্কৃত্য ভগৱন্তং দ্রষ্টুমিচ্ছামি।

শকুন্তলা জিহ্মেম্যার্যপুত্রেণ সহ গুৰুসমীপং গন্তুম্।

ৰাজা অয়ি আচৰিতব্যমেতদভ্যুদয়কালেষু। এহ্যেহি।
(সর্বে পৰিক্রামন্তি)
(ততঃ প্রৰিশত্যদিত্যা সার্ধমাসনস্থো মাৰীচঃ)

মাৰীচ (ৰাজানমৱলোক্য) দাক্ষায়ণি !
পুত্রস্য তে ৰণ শিৰস্যয়মগ্রয়ায়ী
দুষ্যন্ত ইত্যভিহিতো ভুৱনস্য ভর্তা।
চাপেন যস্য বিনিৱর্তিতকর্ম জাতং
তৎ কোটিমৎ কুলিশমাভৰণং মঘোনঃ।। ২৬।।

অদিতি সম্ভাৱনীয়ানুভাৱা অস্যাকৃতিঃ।

মাতলি আয়ুষ্মান্ !
এতৌ পুত্রপ্রীতিপিশুনেন চক্ষু ষা দিৱৌকসাং পিতৰাৰায়ুষ্মন্তমৱলোকয়তঃ।

তদুপসর্প।

ৰাজা মাতলে !

প্রাহুর্দ্দাদশধা স্থিতস্য মুনয়ো যৎ তেজসঃ কাৰণং
ভর্ত্তাৰং ভুৱনত্রয়স্য সুষুৱে যদ্ যজ্ঞভাগেশ্বৰম্।
যস্মিন্নাত্মভৱঃ পৰোহপি পুৰুষশ্চক্রে ভৱায়াস্পদং
দ্বন্দ্বং দক্ষ মৰীচিসংভৱমিদং তৎস্রষ্টুৰেকান্তৰম্।। ২৭।।

মাতলি অথ কিম্

ৰাজা (উপগম্য) উভাভ্যামপি ৰাসৱনিয়োজ্যো দুষ্যন্তঃ প্রণমতি।

মাৰীচ ৱৎস ! চিৰং জীৱঃ পৃথিৱীং পালয়।

অদিতি ৱৎস ! অপ্রতিৰথো ভৱ।

শকুন্তলা দাৰকসহিতা ৰাং পাদৱন্দনং কৰোমি।

(পুত্রসহিতা প্রণিপততি)

মাৰীচ ৱৎসে !

আখণ্ডলসমো ভর্তা জয়ন্তপ্রতিমঃ সুতঃ।
আশীৰন্যা ন তে যোগ্যা পৌলোমীসদৃশী ভৱ।। ২৮।।

অদিতি—জাতে ! ভর্তুর্বহুমতা ভৱ। অৱশ্যং দীর্ঘায়ুর্ৱৎসকঃ উভয়কুলনন্দনো ভৱতু। উপৱিশত।

(সর্বে প্রজাপতিমমিত উপৱিশন্তি)

মাৰীচ (একৈকং নির্দিশন্)

দিষ্ট্যা শকুন্তলা সাধ্বী সদপত্যমিদং ভৱান্।
শ্রদ্ধা ৱিত্তিং বিধিশ্চেতি ত্রিতয়ং তৎ সমাগতম্।। ২৯।।

ৰাজা ভগৱন্ ! প্রাগভিপ্রেতসিদ্ধিঃ, পশ্চাদ্দর্শনম্। অপূর্বঃ খলু ৰোহনুগ্রহঃ।
উদেতি পূর্বং কুসুমং ততঃ ফলম্ ঘনোদয়ঃ প্রাক্ তদনন্তৰং পয়ঃ।
নিমিত্তনৈমিত্তিকয়োৰয়ং ক্রমঃ তৱ প্রসাদস্য পুৰস্ত সিদ্ধয়ঃ।। ৩০।।

মাতালি এৱং ৱিধাতাৰঃ প্রসীদন্তি।

ৰাজা ভগৱান্ ! ইমামাজ্ঞাকৰীং ৰো গান্ধর্ৱেণ ৱিৱাহৱিধিনা উপয়ম্য কস্যচিৎ কালস্য
বন্ধুভিৰানীতাং স্মৃতিশৈথিল্যাৎ প্রত্যাদিশন্নপৰাদ্ধোহস্মি তত্রভৱতো যুষ্মৎসগোত্রস্য
কণ্বস্য। পশ্চাদঙ্গুলীয়ক দর্শনাদূঢ় পূর্ৱামিমাং তদ্ দুহিতৰমৱতোহহম্। তৎ চিত্রমিৱ
মে প্রতিভাতি।

যথা গজো নেতি সমক্ষৰূপে তস্মিন্নপক্রামতি সংশয়ঃ স্যাৎ।
পদানি দৃষ্ট্বা তু ভৱেৎপ্রতীতি স্তয়াৱিধো মে মনসো ৱিকাৰঃ।। ৩১।।

মাৰীচ ৱৎস ! অলমাত্মাপৰাধশঙ্কয়া। সংমাহোহপি ত্বয্যনুপপন্নঃ শ্রূয়তাম্।

ৰাজা অৱহিতোহস্মি।

মাৰীচ যদৈৱাপ্সৰস্তীর্থাৱতৰণাৎ প্রত্যাখ্যান-ৱৈক্লৱ্যাং শকুন্তলামাদায় মেনকা

দাক্ষায়নীমুপগতা তদৈৱ ধ্যানাদৱগতোহস্মি দুর্ৱাসসঃ শাপাদিয়ং তপস্বিনী সহধর্মচাৰিণী ত্বয়া প্রত্যাদিষ্ট্যা, নান্যথেতি। স চায়মঙ্গুলীয়ক দর্শনাৱসানঃ।

ৰাজা (সোচ্ছ্ৱাসম্) এষ ৱচনীয়ান্মুক্তোহস্মি।

শকুন্তলা (আত্মগতম্) দিষ্ট্যা অকাৰণপ্রত্যাদেশী নার্যপুত্রঃ। ন খলু শপ্তমাত্মানং স্মৰামি। অথৱা প্রাপ্তো ময়া স হি শাপো ৱিৱহশূন্যহৃদয়য়া ন ৱিদিতঃ। অতঃ সখীভ্যাং সংদিষ্টাস্মি ভর্তুঃ অঙ্গুলীয়কং দর্শয়িতব্যমিতি।

মাৰীচ বৎসে ! ৱিদিতার্থসি। তদিদানীং সহধর্মচাৰিণং প্রতি ন ত্বয়া মন্যুঃ কার্য্যঃ পশ্য—

শাপাদসি প্রতিহতা স্মৃতিৰোধৱক্ষে
ভর্তর্যপেততমসি প্রভুতা তৱৈৱ।
ছায়া ন মূর্চ্ছতি মলোপহত প্রসাদে
শুদ্ধে তু দর্পণতলে সুলভাৱকাশা।। ৩২।।

ৰাজা তথাহি ভগৱান্।

মাৰীচ বৎস ! কচ্চিদভিনন্দিতস্ত্বয়া বিধিৱদস্মাভিৱনুষ্ঠিতজাতকর্মাদিক্রিয়ঃ পুত্র এষ শকুন্তলেয়ঃ?।

ৰাজা ভগৱান্ ! অত্র খলু মে ৱংশপ্রতিষ্ঠা।

মাৰীচ তথা ভাৱিনমেনং চক্রৱর্তিনমৱগচ্ছতু ভৱান্। পশ্য—

ৱথেনানুদ্ঘাতস্মিমিতগতিনা তীর্ণজলধিঃ
পুৱা সপ্তদ্বীপাজয়তি ৱসুধাম প্রতিৱথঃ।
ইহায়ং সত্ত্বানাং প্রসভদমনাৎ সর্ৱদমনঃ
পুনর্যাস্যত্যাখ্যাং ভৱত ইতি লোকস্য ভৱণাৎ।। ৩০।।

ৰাজা— ভগৱতা কৃতসংস্কাৱে সর্বমস্মিন্বায়মাশাস্মহে।

অদিতি ভগৱন্ ! অনয়া দুহিতৃমনোৱথসম্পত্তেঃ কণ্ৱোহপি তাৱচ্চৱ্রুতবিস্তাৱঃ ক্রিয়তাম্। দুহিতৃৱৎসলা মেনকা ইহৈৱোপচৱন্তী তিষ্ঠতি।

শকুন্তলা (আত্মগতম্) মনোৱথঃ খলু মে ভণিতো ভগৱত্যা।

মাৰীচ তপঃ প্রভৱাৎ প্রত্যক্ষং সর্ৱমেৱ তত্রভৱতঃ।

ৰাজা অতঃ খলু মম নাতিক্রুদ্ধো মুনিঃ।

মাৰীচ তথাপ্যসৌ প্রিয়মস্মাভিঃ শ্রাৱয়িতব্যঃ। কঃ কোহত্র ভোঃ?

শিষ্য ভগৱন্ ! অয়মস্মি।

মাৰীচ গালেৱ ! ইদানীমেৱ ৱিহায়সা গত্ৱা মম ৱচনাৎ তত্রভৱতে কণ্ৱয়ে প্রিয়মাৱেদয় যথা — 'পুত্রৱতী শকুন্তলা দুর্ৱাসসঃ শাপনিৱৃত্তৌ স্মৃতিমতা দুষ্যন্তেন প্রতিগৃহীতা ইতি।

শিষ্য যদাজ্ঞাপয়তি ভগৱান্ (নিষ্ক্রান্তঃ)।

মাৰীচ ৱৎস ! ত্বমপি স্বাপত্যদাৱসহিত্যঃ সখ্যুৱাখণ্ডলস্য ৱথমাৰুহ্য তে ৱাজধানীং

প্রতিষ্ঠস্ব।

ৰাজা যদাজ্ঞাপয়তি ভগৱান্।

মাৰীচ সম্প্রতি হি—

ভৱতু তৱ ৰিড়ৌজাঃ প্রাজ্যবৃষ্টিঃ প্রজাসু
ত্বমপি বিততযজ্ঞো ৰজ্রিণং প্রাণয়ালম্।
যুগশতপৰিবৎৈৰমন্যোন্যকৃত্যৈৰ্
ভৱতমুভয় লোকানুগ্রহশ্লাঘনীয়ৌঃ।।৩৪।।

ৰাজা ভগৱন্ ! যথাশক্তি শ্রেয়াসে প্রয়তিষ্যে।

মাৰীচ ৰৎস ! কিং তে ভূয়ঃ প্রিয়মুপকৰোমি ?।

ৰাজা অতিঃপৰমপি প্রিয়মস্তি। যদিহ ভগৱান্ প্রিয়ং কতুম্ ইচ্ছতি তর্হি ইদমস্তু—
(ভৰতৰাক্যম্)
প্রৱর্ততাং প্রকৃতি হিতায় পার্থিৱঃ
সৰস্বতী শ্রুতিমহতী মহীয়তাম্।
মমাপি চ ক্ষপয়তু নীললোহিতঃ
পুনর্ভৱং পৰিগত শক্তিৰাত্মভূঃ।।৩৫।।
(নিষ্ক্রান্তাঃ সর্বে) ইতি সপ্তমাংকঃ।

১২.৪ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কৰ পাঠ্যাংশৰ অসমীয়া অনুবাদ

ৰাজা মাতলি ! পূব আৰু পশ্চিম প্রান্ত সাগৰত নিমগ্ন হৈ থকা, য'ৰ পৰা সোণৰ ৰস বৈ থকা যেন লাগে, সন্ধ্যাকালীন দীঘলীয়া মেঘৰাশিৰ দৰে সেইটোনো কি পর্বত ?

মাতাল ই হেমকূট নামে কিম্পুৰুষ পর্বত, ই তপঃসিদ্ধিৰ ক্ষেত্র। স্বয়ম্ভু ব্রহ্মাৰ পুত্র মাৰীচৰ বংশধৰ আৰু দেৱাসুৰৰ জনক কশ্যপ প্রজাপতিয়ে ইয়াত পত্নীৰ সৈতে তপস্যা কৰে।৯

ৰজা মহাত্মাসকলক সেৱা-সম্ভাষণ নকৰাকৈ যাব নোৱাৰি; ভগৱান কশ্যপক প্রদক্ষিণ কৰি যাব খোজো।

মাতলি উত্তম কথা।
(অৱতৰণৰ অভিনয় কৰে।)

ৰজা (সৰিস্ময়ে) আপোনাৰ ৰথ যে নামি ৰৈছেগৈ তাক বুজিব পৰা নাই, কাৰণ ৰথখনে ভূমি স্পর্শ কৰা নাই, ৰথচক্রৰ নেমিৰ কোনো শব্দ হোৱা নাই আৰু ধূলি উৰা নাই।১০

মাতলি ইন্দ্র আৰু আপোনাৰ মাজতো প্রভেদ ইমানেই।

ৰজা মাতলি ! মাৰীচৰ আশ্রম কোনফালে ?

মাতলি (হাতেৰে দেখুৱাই) যি ঠাইত সেই মুনিগৰাকীয়ে ডাল-পাতহীন ঘাই গছডালৰ

দৰে লৰচৰ নকৰাকৈ একেৰাহে সূর্যলৈ চাই আছে, তেওঁৰ শৰীৰৰ আধাভাগ উঁই হাফলুত পোট খাই আছে, বুকুৰ অংশ সাপৰ মোটবোৰে মেৰিয়াই আছে, ডিঙিৰ অংশক শুকান লতাবোৰে মেৰিয়াই ধৰি কষ্ট দিছে আৰু চৰায়ে বাঁহ লোৱা জঁটা বন্ধা চুলিবোৰ কান্ধলৈকে ঢাকি ৰাখিছে, তাতে মাৰীচৰ আশ্রম।।১১

ৰজা হে কষ্টেৰে তপস্যা কৰোঁতাজন ! আপোনাক নমস্কাৰ।

মাতলি (ৰথৰ অশ্বৰ লেকাম টানি ধৰি) মহাৰাজ ! এয়া আমি অদিতিয়ে প্রতিপালন কৰি বৃদ্ধি কৰা মন্দাৰ গছেৰে ভৰা সেই প্রজাপতিৰ আশ্রম। আমি তাত প্রৱেশ কৰিছো।

ৰজা এয়া স্বর্গতকৈও অধিক শান্তিময় স্থান। অমৃতৰ হ্রদত যেন স্নান কৰিছো (এনে লাগে)।

মাতলি (ৰথখন ৰখায়) মহাৰাজ ! আপুনি অৱতৰণ কৰক।

ৰজা (অৱতৰণ কৰি) মাতলি ! আপুনি এতিয়া কি কৰিব খুজিছে?

মাতলি মই ভালদৰে ৰথখন ৰাখিছো, ময়ো নামো। (তাকে কৰি) আয়ুষ্মন্ ! এইফালে আহক। (এপাক ঘূৰি) মহান্ ঋষিসকলৰ তপোৱনভূমিভাগ চাওক।

ৰজা দেখি বিস্ময় মানিছো। কল্পবৃক্ষ থকা তপোবনতো মাথোন ৰায়ুৰে প্রাণধাৰণ কৰা হয়; স্বর্ণকমলৰ ৰেণুৰে আৰক্ত জলত স্নান কৰা হয়; ৰত্নশিলাৰ ওপৰত বহি কৰা হয় ধ্যান; অপ্সৰাৰ সান্নিধ্যত থাকি কৰা হয় সংযম অভ্যাস— আন মুনিসকলে তপস্যাৰে যি পাবলৈ আকাংক্ষা কৰে তাৰ মাজতে থাকি এওঁলোকে তপস্যা কৰে।। ১২

মাতলি মহৎলোকসকলৰ প্রার্থনা ক্রমশঃ উচ্চতৰ হৈ থাকে। (আগু�ৰাই গৈ আকাশত) হেৰি বৃদ্ধশাকল্য ! ভগৱান্ মাৰীচে এতিয়া কি কৰিছে? কি কলে? দাক্ষায়ণীয়ে তেওঁক পতিব্রতাসকলৰ পালনীয় ধর্ম সম্বন্ধে প্রশ্ন কৰিলত তেওঁ সেই পত্নী আৰু মহর্ষিসকলৰ পত্নীক সেই বিষয়ে কৈ আছে।

ৰজা (ৰজাই কানপাতি) তেওঁ অৱসৰ পোৱালৈকে আমি অপেক্ষা কৰা উচিত হ'ব।

মাতলি (ৰজালৈ চাই) আয়ুষ্মানে এই অশোক গছৰ তলতে বহক; মই ইন্দ্রগুৰু কাশ্যপেৰে সৈতে আপোনাক সাক্ষাৎ কৰাই দিবলৈ সুযোগ বিচাৰি চাওঁ।

ৰজা আপুনি যি ভাল বুলি ভাৱে তাকে কৰক। (ঠিয় হৈ ৰয়)

মাতলি আয়ুষ্মান ! এয়া মই আহিছো। (ওলাই যায়)

ৰজা (নিমিত্তৰ সূচনা পাই) মই মনোৰথ পূৰণ হোৱাৰ কোনো আশা কৰা নাই। তথাপি, হে বাহু ! তই কিয় স্পন্দিত হৈছ? শ্রেয়ক এবাৰ প্রত্যাখ্যান কৰিলে সি দুঃখত পৰিৱর্তিত হৈ আহে।১৩

(নেপথ্যত)

দুষ্টামি নকৰিবা। আকৌ কিয় দৌৰাত্ম্য আৰম্ভ কৰিছা?

ৰজা (তাকে শুনি) এয়াতো অশিষ্ট আচৰণৰ ঠাই নহয়। নাজানো কাক এনেদৰে কোৱা

হৈছে। (শব্দানুসৰি দৃষ্টিপাত কৰি) সেয়েতো, লগত দুগৰাকী তপস্বিনী থকা শিশুৰ আকৃতিৰ তুলনাত অধিক বলবান সৌ ল'ৰাটো নো কোন? মাকৰ গাখীৰ খোৱা শেষ নৌহওঁতেই সিংহৰ পোৱালিটোক টানি আনিছে খেল-ধেমালি কৰিবলৈ।১৪ (তপস্বিনী দুজনীৰ সৈতে তেনে কার্যত ব্যাপৃত বালকৰ প্ৰৱেশ।)

বালক হে সিংহৰ পোৱালি ! মেল, মুখ মেল, তোৰ দাঁতকেইটা গণোঁ।

প্ৰথমা (তাপসী) হেৰ দুষ্ট ! আমি যাক সন্তানৰ দৰে দেখো, সেই প্ৰাণীক কিয় কষ্ট দিছা? হেৰা, তোমাৰ দৌৰাত্ম্য বাঢ়িহে গৈছে। ঋষিসকলে তোমাৰ নাম 'সৰ্বদমন' দিয়াটো উপযুক্ত হৈছে।

ৰজা এই ল'ৰাটোৰ ওপৰত নিজৰ ল'ৰাৰ দৰে মোৰ চেনেহ কিয় হৈছে? সন্তানহীনতাই নিশ্চয় মোক বাৎসল্য-স্নেহপ্ৰৱণ কৰিছে।

দ্বিতীয় (তাপসী) নিজৰ পোৱালীটোক এৰি নিদিলে সিংহীজনীয়ে তোমাক কামুৰিব।

বালক (অকনমান হাঁহি) ঔ, বৰ ভয় খাইছো। (এইবুলি কৈ ওঠ পেক্তাই দেখুৱালে)।

ৰজা (বিস্মিত হৈ) ল'ৰাটোক দেখি মহাতেজৰ বীজ বুলি মনত হৈছে।এয়া যেন ইন্ধনৰ অপেক্ষাত থকা স্ফূলিঙ্গৰ কণিকাহে।১৫

প্ৰথমা বাচা ! সিংহৰ পোৱালীটোক এৰি দিয়া। তোমাক আন এটা খেলনা দিম।

বালক ক'তা, সেয়া ক'ত? দিয়ানা। (এই বুলি হাত মেলিলে।)

ৰজা এওঁৰ হাতত যে চক্ৰৱৰ্তীৰ চিহ্ন আছে! লোভৰ বস্তু পোৱাৰ আশাত আগবঢ়োৱা হাতত আঙুলিবোৰ একেলগে জোৰা দিয়া তাকে দেখি এনে লাগে যেন ৰক্তিমবৰণৰ নতুন ঊষাত ফুলি উঠা এটা পদুম, যাৰ পাহিবোৰৰ মাজত কোনো ব্যৱধান চকুত নপৰে।১৬

দ্বিতীয়া সুব্ৰতা ! এওঁক কৰল কথাৰে শান্ত কৰিবলৈ নোৱাৰা। যোৱা, মোৰ কুটীৰত ঋষি কুমাৰ মার্কণ্ডেয়ৰ এটা নানাৰঙৰ মাটিৰ ময়ূৰ আছে। সেইটো আনি এওঁক দিয়া।

প্ৰথমা সেয়ে হওক। (ওলাই যায়)।

বালক তেতিয়ালৈ ইয়াৰ লগতে খেলোঁ। (এইদৰে তাপসীৰ মুখলৈ চাই হাঁহে)।

ৰজা এই ততাতিঙা ল'ৰাটোক দেখি ভাল লাগিছে।অকাৰণে হাঁহি, অলপ অলপ দেখা দিয়া সৰু সৰু দাঁতবোৰ দেখুৱাইছে; আধা আধাকৈ মিঠা কথা কোৱাৰ চেষ্টা, কোলাত উঠাৰ ইচ্ছা— এনে শিশুক কোলাত লৈ তাৰ গাৰ ধূলিৰে যিসকল মলিন হয় তেওঁলোক ধন্য।১৭

দ্বিতীয়া (তাপসী) এওঁ পিছে মোলৈ কেৰেপকে নকৰে। (কাষলৈ চাই) ঋষি কুমাৰসকলৰ কোননো ইয়াত আছে। (ৰজাক দেখা পাই) ভদ্ৰ মহাশয় ! এফেৰা ইয়ালৈ আহকচোন। এওঁ বৰ জোৰেৰে সিংহ পোৱালীটোক ধৰি তাক বৰ কষ্ট দিছে। পাৰে যদি তাক তাৰ হাতৰ পৰা এৰুৱাই দিয়কচোন।

ৰজা (বালকৰ ওচৰলৈ গৈ অলপ হাঁহি) হেৰা ঋষিকুমাৰ ! যি নীতি অনুসাৰে সকলো প্ৰাণী ইয়াতে সুখেৰে থাকে, কৃষ্ণসৰ্পৰ পোৱালীয়ে যেনেকৈ চন্দন গছ দূষিত কৰে, তেনেকৈ ইমান কম বয়সতে বিৰুদ্ধ মনেৰে তুমি সেই আশ্ৰমৰ নীতি এনেকৈ দূষিত কৰিছা কিয়?। ১৮

তাপসী ডাঙৰীয়া ! এওঁ ঋষি কুমাৰ নহয়।

ৰজা এওঁৰ আকাৰ সদৃশ আচৰণেও তাকে কয়। কিন্তু ঠাইৰ কথা বিবেচনা কৰিহে তাকে ভাবিছিলো। (তাপসীৰ কথা মতে কৰিবলৈ গৈ বালকৰ স্পৰ্শ লাভ কৰি নিজে) আন কুলত জন্মা এওঁৰ পৰশত মোৰ শৰীৰত যদি ইমান সুখবোধ হয় তেনেহলে যি ভাগ্যৱানৰ কোলাত এওঁ বাঢ়িছে তেওঁৰ মনত নাজানো কিমান সুখ হয়।১৯

তাপসী (দুয়োলৈ ভালদৰে চাই) কি আচৰিত; কি আচৰিত?

ৰজা আর্য্যা, কিয় আচৰিত হৈছে?

তাপসী আপোনাৰ আৰু এই বালকৰ শৰীৰৰ (চেহেৰাৰ) মিল দেখা পাই মোৰ মনত আশ্চর্য্যবোধ হৈছে। আপুনি অপৰিচিত হ'লেও আপোনাৰ ওচৰত ল'ৰাটি শান্ত হৈ পৰিল। (আপোনাৰ প্ৰতি ল'ৰাটো যে বিদ্ধপ নহ'ল,তাকে দেখিও আচৰিত হ'লো।)

ৰজা (ল'ৰাটোক আদৰ কৰি) যদি এওঁ মুনি কুমাৰ নহয়, তেনেহলে এওঁ কেনেবংশৰ বংশধৰ?

তাপসী পুৰুৱংশৰ।

ৰজা (নিজে মনতে) তেনেহ'লেও এওঁ আমাৰে একে বংশৰ। সেইবাবে এই তাপসীয়ে এওঁক মোৰ দৰে একে চেহেৰাৰ যেন দেখিছে। পৌৰৱবংশত শেষ বয়সত এনে নিয়ম আছে যে, প্ৰথম জীৱনত তেওঁলোকে পৃথিৱী ৰক্ষাৰ বাবে ৰসভোগময় গৃহত বাস কৰে আৰু শেষ জীৱনত একমাত্ৰ যতিব্ৰত পালন কৰি গছৰ গুৰিত বাস কৰে।২০

(প্ৰকাশ কৰি) কিন্তু মানুহে নিজ ইচ্ছামতে এই ঠাইলৈ আহিব নোৱাৰে।

তাপসী ডাঙৰীয়াই ঠিক কথাকে কৈছে। অপ্সৰাৰে সম্বন্ধ থকা বাবে এওঁৰ জননীয়ে ইয়াত দেৱগুৰুৰ তপোবনত প্ৰসৱ কৰিছে।

ৰজা (একাষৰীয়াকৈ) হায় ! ই মোৰ বাবে দ্বিতীয় আশাৰ জন্ম দিছে। (প্ৰকাশ কৰে) তেওঁনো কোন ৰাজর্ষিৰ পত্নী?

তাপসী কোনে সেই ধর্ম পত্নী ত্যাগ কৰা জনৰ নাম ল'বলৈ চিন্তা কৰিব?

ৰজা (নিজে নিজে) এই কথা মোকে লক্ষ্য কৰি কৈছে নেকি? তেনেহ'লে শিশুটোৰ মাকৰ নাম সোধো নেকি? পৰস্ত্রীৰ কথা সোধাটো অনার্য্য ব্যৱহাৰ।

(মাটিৰ ময়ূৰ হাতত লৈ প্ৰৱেশ কৰি)

তাপসী সর্বদমন ! চৰাইটোৰ লাৱণ্য চোৱা।

বালক (চকু ফুৰাই) ক'ত মোৰ মা ?

দুয়ো তাপসী নামৰ সাদৃশ্যৰে মাতৃবৎসল ল'ৰাটো বঞ্চিত হৈছে।

দ্বিতীয় তাপসী ৰাচা ! মই মাটিৰ ময়ূৰৰ সৌন্দর্য্য চোৱা বুলি কৈছিলো।

ৰজা (নিজে মনতে) তেনে ল'ৰাটিৰ মাকৰ নাম শকুন্তলা হয় নেকি ? কিন্তু একে নামৰ সাদৃশ্য বহুতৰে হ'ব পাৰে। বোধহয় কেৱল নাম মাত্ৰৰ ওপৰত আশা কৰা মৃগতৃষ্ণিকাৰ দৰে শেষত মোৰ দুঃখ ওপজাব।

বালক মা ! এই সুন্দৰ ময়ূৰটো মোৰ বৰ ভাল লাগিছে।
(এইদৰে কৈ ময়ূৰটো হাতত ল'লে।)

প্রথমা (ব্যগ্রভাৱে চাই) অ' আই ! এওঁৰ হাতৰ গাঁঠিত ৰক্ষা কবচটো নাই দেখোন।

ৰজা উদ্বিগ্ন নহ'ব। সিংহৰ পোৱালীটোৰে ধেমালি কৰোঁতে কবচটো পৰি গৈছে। এইবুলি কৈ কবচটো তুলি ল'ব খোজে।

তাপসীদ্বয় সেইটো নুচুব, নুচুব। তেওঁ তুলি ললে।
(আচৰিত হৈ দুয়ো বুকুত হাত দি পৰস্পৰৰ মুখলৈ চায়।)

ৰজা মোক কবচটো চুবলৈ কিয় বাধা দিছে ?

প্রথমা শুনক মহাৰাজ ! এওঁৰ জাতকর্মৰ সময়ত ভগৱান মাৰীচে 'অপৰাজিতো' নামে এই ঔষধটো দিছিল। এইটো মাটিত পৰিলে পিতৃ-মাতৃ বা বালকে নিজৰ বাহিৰে আন কোনেও চোৱা নিষেধ।

ৰজা যদি আনে চোৱে ?

প্রথমা তেনেহ'লে সি সাপ হৈ খুটিয়ায়।

ৰজা আপোনালোকে নিজ চকুৰে এনেকুৱা হোৱা কেতিয়াবা দেখা পাইছে নে ?

তাপসীদ্বয় বহুবাৰ (দেখিছো)।

ৰজা (আনন্দমনে, মনতে) মনোৰথ পূৰণ হোৱাত এতিয়া মোৰ আনন্দ নহব কিয় ?
(এইদৰে কৈ তেওঁ বালকক সাৱতি ধৰিলে।)

দ্বিতীয় সুব্রতা ! বলা, ব্রতপালনত ৰতা শকুন্তলাক এই কথা জনাওগৈ।
(দুয়ো ওলায় যায়।)

বালক মোক এৰি দিয়া, মাৰ ওচৰলৈ যাওঁ।

ৰজা পুত্র মোৰ, মোৰ সৈতে গৈ মাৰাৰ ওচৰত আনন্দ কৰিবা।

বালক মোৰ পিতা দুষ্যন্ত, তুমি নহয়।

ৰজা (অলপ হাঁহি) এই প্রতিবাদেই তাৰ প্রমাণ।
(এডাল বেণিৰে শকুন্তলাৰ প্রৱেশ।)

শকুন্তলা সর্বদমনৰ ঔষধিৰ বিষক্রিয়া নৌহওঁতেই মই মোৰ ভাগ্য লৈ আশাবাদী হোৱা নাই। অথবা সানুমতীয়ে যিদৰে কৈছে সেইদৰে হ'লে ই সম্ভৱো নহয়।

ৰজা (শকুন্তলাক দেখি) আহা, এৰেঁতো সেই শকুন্তলা— পৰিধানত বৰ মলিয়ন বস্ত্ৰ, ব্ৰত-নিয়মাদি পালনত শুকোৱা মুখৰ, এক বেণীধাৰিণী আৰু শুদ্ধশীলা হৈ অতিশয় ক্ৰূৰ মোৰ সৈতে সুদীৰ্ঘ বিৰহব্ৰত পালন কৰিছে।

শকুন্তলা (অনুতাপত দগ্ধ ৰজাক দেখি) এখেতকতো আৰ্য্যপুত্ৰ যেন লগা নাই। তেনেহ'লে এখেত কোন, মোৰ ৰক্ষা কৰচধাৰী বালকৰ গাত গা ঘঁহি আছে?

বালক (মাকৰ ওচৰলৈ গৈ) মা, এইজন কোন লোক, মোক পুত্ৰ বুলি আলিঙ্গন কৰিছে?

ৰজা প্ৰিয়ে ! তোমাৰ প্ৰতি মই যি নিষ্ঠুৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিলো মোৰ বাবে তাৰ ফল অনুকূলেই হ'ল, কাৰণ মই দেখিছো যে তুমি মোক চিনিব পাৰিছা।

শকুন্তলা (নিজে নিজে) হে হৃদয়, আশ্বস্ত হোৱা, আশ্বস্ত হোৱা। দেৰ এতিয়া তোমাৰ ওপৰত বিদ্বেষ এৰি সদয় হৈছে ! এখেত আৰ্য্যপুত্ৰই হয়।

ৰজা প্ৰিয়ে ! চন্দ্ৰগ্ৰহণৰ পাছত ৰোহিনী নক্ষত্ৰৰ সৈতে চন্দ্ৰৰ সংযোগ হোৱাৰ দৰে স্মৃতি ঘূৰাই পোৱাৰ পাছত মোহান্ধকাৰ নাশ হোৱাত, হে সুমুখী! ভাগ্যক্ৰমে মই তোমাক সমুখত দেখা পাইছো।

শকুন্তলা জয় হওঁক, আৰ্য্যপুত্ৰৰ জয় হওঁক।
(এইদৰে কৈ থাকোতে কণ্ঠৰোধ আৰু নিমাত হ'ল)।

ৰজা সুন্দৰী ! প্ৰসাধনৰ অভাৱত ৰক্তিম দুই ওঠযুক্ত তোমাৰ মুখ যে দেখা পালো, ইয়াতে তুমি যি 'জয়' শব্দ উচ্চাৰণ কৰিলা, তোমাৰ চকুলোৰে কণ্ঠৰুদ্ধ হ'লেও তাত মোৰ জয় লাভেই হৈছে।

বালক মা ! এওঁ নো কোন?

শকুন্তলা বাচা ! তোমাৰ ভাগ্যক সুধি চোৱা। (এইদৰে কৈ কান্দিবলৈ ধৰিলে)।

ৰজা (শকুন্তলাৰ ভৰিত পৰি) হে সুতনু, তোমাৰ হৃদয়ৰ পৰা প্ৰত্যাখ্যানজনিত দুঃখ দূৰ হৈ যাওক; কি কাৰণে নাজানো সেই সময়ত মোৰ মনত সম্মোহ বলৱান হৈছিল। প্ৰৱল তমো গুণেৰে মন আচ্ছন্ন হোৱাত মানুহে শুভ বিষয়তো এনেকুৱা আচৰণেই কৰে; অন্ধ লোকৰ মূৰত ফুলৰ মালা পৰিলেও তাক সাপ বুলি ভাবি দলিয়াই পেলায়।

শকুন্তলা উঠক আৰ্য্যপুত্ৰ ! সেই সময়ত নিশ্চয়, মোৰ পূৰ্ব জন্মৰ কোনো কৰ্মৰ পুণ্য প্ৰতিৰোধত ফল ফলোৱাৰ সময় হৈছিল, যাৰ বাবে আৰ্য্যপুত্ৰ সদয়হৃদয় লোক হ'লেও মোৰ প্ৰতি বিৰূপ হ'ল।
(ৰজা উঠিল)

শকুন্তলা এই দুঃখভাগিনীলৈ আৰ্য্যপুত্ৰৰ মনত পৰিল কেনেকৈ?

ৰজা মোৰ মনৰ পৰা দুঃখৰ শেল উভালি পেলাই তাৰ পাছত কম। সুতনু ! তোমাৰ অধৰ ক্লেশকাৰক যি বিন্দু বিন্দু চকুলো মই আগতে মোহৰ বশত উপেক্ষা কৰিছিলো, তোমাৰ বঙ্কিম পক্ষ্মবিলগ্ন সেই অশ্ৰুজল প্ৰথমে মঁচি পেলাও। (তাকে

কৰিলে)

শকুন্তলা (ৰজাৰ নামাঙ্কিত আঙঠিটো দেখি) আর্য্যপুত্র ! এয়ে সেই আঙঠিটো নে ?

ৰজা এই আঙঠিটো পোৱাৰ পাছত হে মোৰ স্মৃতি জাগ্রত হ'ল।

শকুন্তলা—আর্য্যপুত্র বিশ্বাস জন্মাব লগা সময়ত ইয়াক নোপোৱাত ইযে কি অনর্থই নঘটালে ?

ৰজা তেনেহ'লে ঋতুৰ লগত সংযোগৰ চিহ্নস্বৰূপ লতাই ফুলটো ধাৰণ কৰক।

শকুন্তলা ওহো, ইয়াক আৰু ৰিশ্বাস নকৰো। আর্য্যপুত্রই ইয়াক ধাৰণ কৰক।

(মাতলিৰ প্ররেশ।)

মাতলি ভাগ্যৰ বলত ধর্মপত্নীৰ সৈতে মিলিত হৈ আৰু পুত্রৰ মুখদর্শন কৰি আয়ুষ্মানে সফল মনোৰথ হৈছে।

ৰজা মোৰ মনোৰথৰ মিঠা ফল ফলিছে। মাতালি ! ইন্দ্রই এই বিষয়ে জানে বুলি ভাবা নে ?

মাতলি (অলপ হাঁহি) শক্তিমানসকলৰ কিবা অজ্ঞাত থাকেনে ? আয়ুষ্মান্ আহক, ভগৱান মাৰীচে আপোনাক দেখা দিব।

ৰজা শকুন্তলা ল'ৰাটোক লোৱা। তোমাক আগত লৈ ভগৱানৰ সৈতে দেখা কৰিব খোজো।

শকুন্তলা—আর্য্যপুত্রৰ সৈতে গুৰুজনৰ ওচৰলৈ যাবলৈ লাজ লাগিছে।

ৰজা মঙ্গলোৎসৱ আদিৰ সময়ত এনেকুৱা কৰিবলগীয়া হয়। আগে আগে যোৱা।

(সকলোৱে আগবাঢ়ি গ'ল।)

(অদিতিৰ সৈতে একেখন আসনত বহি থকা মাৰীচৰ প্ররেশ।)

মাৰীচ (ৰজাক দেখি) দাক্ষায়নী ! তোমাৰ পুত্র ইন্দ্রৰ যুদ্ধকর্মত যিজনে সদায় সমুখত থাকে, এৰেঁ সেই দুষ্যন্ত নামে পৃথিৱীপালক; এওঁৰ ধনুৰ দ্বাৰা ইন্দ্রৰ সুতীক্ষ্ণ বজ্রৰ কার্য্য সম্পন্ন হোৱাত ইন্দ্রৰ বাবে বজ্র তেওঁৰ অলংকাৰ মাত্রও পর্য্যবসিত হৈছে। ২৬

অদিতি এওঁৰ মূর্ত্তিতেই এওঁৰ পৰাক্রম অনুভৱ কৰা হয়।

মাতলি আয়ুষ্মান ! সৌৱা দেৱতাসকলৰ জনক-জননীয়ে পুত্র প্রীতি প্রকাশক দৃষ্টিৰে আপোনালৈ চাই আছে। তেওঁলোকৰ সমুখলৈ যাওঁক।

ৰজা মাতলি ! মুনিসকলে বাৰজন আদিত্যৰ উৎপত্তিস্থান বুলি কয়, যিসকল ত্রিভুৱনৰ পালক, যিসকলে যজ্ঞভোগী দেৱতাসকলৰ ৰজা ইন্দ্রক জন্ম দিছে, স্বয়ম্ভূ বিষ্ণু পৰম পুৰুষ হৈও জন্ম গ্রহণৰ বাবে যাৰ আশ্রয় গ্রহণ কৰিছিল, মৰীচি আৰু দক্ষৰ পৰা যিসকল জন্মিছে, সৃষ্টিকর্ত্তা ব্রহ্মাৰ পৰা যিসকলৰ মাত্র এক পুৰুষৰ ব্যৱধান, এওঁলোকে সেই দম্পতী। ২৭

মাতলি নহয়নো কি ?

ৰজা (ওচৰলৈ গৈ) ইন্দ্রৰ ভৃত্য দুষ্যন্তই আপোনালোক উভয়কে প্রণাম কৰিছে।

মাৰীচ বাচা ! চিৰঞ্জীৱী হোৱা পৃথিৱী পালন কৰা।

অদিতি বাচা ! অপ্রতিদ্বন্দ্বী হোৱা।

শকুন্তলা পুত্রক লগতে লৈ আপোনালোক দুয়োৰে পাদবন্দনা কৰিছো।

মাৰীচ বাচা ! তোমাৰ পতি ইন্দ্রতুল্য, তোমাৰ পুত্র জয়ন্তোপম আৰু কোনো আশীৰ্বাদ তোমাৰ যোগ্য নহ'ব; তুমি ইন্দ্রৰ পত্নী শচীৰ দৰে হোৱা।২৮

অদিতি বাচা ! তুমি স্বামীৰ বহুমান্যৰ পাত্রী হোৱা। তোমালোকৰ আনন্দ বৃদ্ধি কৰক।

মাৰীচ (প্রত্যেককে পৃথকভাৱে নির্দ্দেশ কৰি) তুমি সাধ্বী শকুন্তলা, এওঁ সুপুত্র আৰু তুমি দুষ্যন্ত; ভাগ্যৰ বলত শ্রদ্ধা, বিত্ত আৰু বিধি— এই তিনি একত্রে মিলিত হৈছাহঁক।২৯

ৰজা ভগৱান্ ! প্রথমতে অভিপ্রেত সিদ্ধি হ'ল, তাৰ পাছত আপোনাৰ দর্শন লাভ কৰিলো, —সেয়ে আপোনাৰ অনুগ্রহ অপূর্ব, কাৰণ প্রথমতে ফুল ফুলে, তাৰ পাছত ফল ফলে; প্রথমতে মেঘৰ আৱির্ভাৱ হয়, তাৰ পাছত হয় বৰষুণ; এয়ে কাৰণ আৰু কার্য্যৰ ক্রম; কিন্তু আপোনাৰ প্রসাদ লাভৰ আগতে সম্পদ লাভ হয়।৩০

মাতলি ৱিধাতাসকলে এনেদৰে কৃপা বর্ষণ কৰে।

ৰজা ভগৱান ! আপোনালোকৰ আজ্ঞাকাৰিণী এওঁক গান্ধর্ব প্রথামতে বিয়া কৰাৰ কিছুদিন পাছত এওঁৰ আত্মীয়সকলে যেতিয়া এওঁক মোৰ ওচৰলৈ লৈ আহিল, তেতিয়া স্মৃতিৰ শিথিলতা হেতু মই এওঁক প্রত্যাখ্যান কৰি আপোনাৰ সগোত্র মাননীয় কণ্বৰ ওচৰত অপৰাধী হৈছো। তাৰ পাছত আঙঠি দেখি তেওঁৰ কন্যাক বিয়া কৰোৱা কথা মনত পৰিল। এইটো মোৰ মনত বিচিত্র যেন লাগি আছে। সমুখেৰে হাতী পাৰ হৈ যোৱা সময়ত যদি মনত সন্দেহ হয় এইটো হাতী নে আন কিবা, তাৰ পাছত তাৰ ঠেঙৰ খোজ দেখি প্রত্যয় হয় (যে সেয়া হাতীয়ে হয়), মোৰ মনৰ বিকাৰো তেনেকুৱা হৈছিল।৩১

মাৰীচ বৎস ! তুমি নিজে অন্যায় কৰিছিলা বুলি ভাবি নাথাকিবা। তোমাৰ বাবে সম্মোহ তেনেই অসম্ভৱ। শুনা—

ৰাজা কওঁক।

মাৰীচ অপ্সৰা ঘাটৰ চিৰিৰ পৰা যেতিয়া অত্যন্ত কাতৰ অৱস্থাত শকুন্তলাক লৈ মেনকাই দাক্ষায়ণীৰ ওচৰলৈ আহিল, তেতিয়াই মই ধ্যান কৰি জানিলোঁ যে তোমাৰ সহধর্মচাৰিণী এই দুর্ভগীয়াজনীয়ে দুর্বাসাৰ শাপত পৰি তোমাৰ হাত প্রত্যাখ্যাতা হৈছে, আন কোনো কাৰণত নহয়; আৰু সেই শাপৰ অৱসান আঙঠি দেখিলেই হ'ব।

ৰাজা (উহ) মই বৰ অপৱাদৰ পৰা মুক্ত হ'লো।

শকুন্তলা (নিজে মনতে) সৌভাগ্যৰ কথা এয়ে যে আর্য্যপুত্রই অকাৰণতে মোক প্রত্যাখ্যান

কৰা নাছিল। কিন্তু মোক কোনোবাই শাপ দিছিল বুলি মোৰ মনত নপৰে। হয়তো শাপ দিছিল, কিন্তু বিৰহবশতঃ শূন্য মনে থকা বাবে মই জানিব পৰা নাছিলো। সেইবাবেই সখীসকলে মোক কৈছিল যে (আৱশ্যক হ'লে) আঙঠিটো দেখুৱাবা।

মাৰীচ বাচা ! এতিয়া তুমি সকলো কথা জানিলা। গতিকে সহধর্মচাৰীৰ ওপৰত তুমি ক্রোধভাৱ নাৰাখিবা। শুনা— শাপৰ ফলতে স্মৃতিৰোধ হোৱাত ৰুক্ষ হৈ স্বামীয়ে তোমাক প্রত্যাখ্যান কৰিছিল; এতিয়া তেওঁৰ সেই অন্ধকাৰ যেতিয়া দূৰ হৈছে, তেতিয়া তুমি তেওঁৰ ওপৰত প্রভাৱ দেখুৱাব পাৰিবা। ময়লাৰে দাপোনৰ নির্মলতা আচ্ছন্ন হ'লে তাত প্রতিবিম্ব প্রকশিত নহয়, দাপোন পৰিষ্কৃত হ'লে তাত প্রতিবিম্ব সহজতে প্রকাশ পায়।৩২

ৰজা ভগৱানে সঁচা কথাকে কৈছে।

মাৰীচ বাচা ! শকুন্তলাৰ এই পুত্রটিৰ জাতকর্ম আদি মই বিধিমতে অনুষ্ঠিত কৰিছো, তাক পায় তুমি আনন্দিত হৈছানে?

ৰজা ভগৱান্ ! এৰেঁ মোৰ বংশৰ গৌৰৱ হ'ব।

(এইদৰে কৈ তেওঁ বালকৰ হাতত ধৰিলে।)

মাৰীচ এওঁ তেনেকুৱাই হ'ব। জানি থোৱা যে এওঁ চক্রৱর্ত্তী হ'ব। শুনা—স্ফলিত নোহোৱা স্থিৰগতি ৰথত উঠি সমুদ্র পাৰ হৈ প্রতিদ্বন্দ্বীহীনভাৱে এওঁ সপ্তদ্বীপা পৃথিৱী জয় কৰিব। বলেৰে প্রাণীসকলক দমন কৰা কাৰণে ইয়াত এওঁক 'সর্বদমন' নাম দিয়া হৈছে; পাছত লোকবর্গৰ ভৰণপোষণ কৰাৰ ফলত এওঁ 'ভৰত' নামে জনাজাত হ'ব।৩৩

ৰজা ভগৱানে যেতিয়া এওঁৰ সংস্কাৰকর্ম কৰিছে তেতিয়া এওঁৰ সম্বন্ধে মই সকলো আশা কৰিম।

অদিতি ভগৱন্ ! তেওঁৰ কন্যাৰ মনোৰথ যে সম্পূর্ণ সিদ্ধ হৈছে, সেই কথা কথকো জনাওঁক। কন্যা বৎসলা মেনকা আমাৰ সেৱাতে ব্যাপৃত হৈ ইয়াতে উপস্থিত আছে।

শকুন্তলা (নিজে নিজে) ভগৱতীয়ে মোৰ মনৰ কথাকে কৈছে।

মাৰীচ তপস্যাৰ বলত কথৰ সকলো জ্ঞাত হৈছে।

ৰজা সেইবাবে মুনি মোৰ ওচৰত ক্রুদ্ধ হোৱা নাই।

মাৰীচ তথাপি এই শুভ সংবাদ তেওঁক জনোৱা উচিত হ'ব। ইয়াত কোন আছে?

(প্রৱেশ কৰি)

শিষ্য ভগৱন্ ! এয়া মই আছো।

মাৰীচ গালৱ ! এই মুহূর্তে আকাশী পথেৰে গৈ মান্যবৰ কথক মোৰ নাম কৈ এই সুসম্বাদ জনোৱা যে সেই শাপ নিবৃত্ত হোৱাত দুষ্যন্তই স্মৃতিলাভ কৰি পুত্রৱতী শকুন্তলাক পুনর্বাৰ গ্রহণ কৰিছে।

শিষ্য ভগৱানে যেনে আজ্ঞা কৰিছে; সেয়ে হ'ব। (ওলাই যায়।)

মাৰীচ বাচা ! তুমিও তোমাৰ স্ত্রী আৰু পুত্রক লগত লৈ তোমাৰ মিত্র ইন্দ্রৰ ৰথত উঠি তোমাৰ ৰাজধানীলৈ ৰাওনা হোৱা।

ৰজা ভগৱানে যি আদেশ কৰিছে সেয়ে হওঁক।

মাৰীচ আৰু, তোমাৰ প্রজাসকলৰ বাবে ইন্দ্রই প্রচুৰ বৰষুণ দিয়ক। তুমিও বহু যজ্ঞৰে ইন্দ্রক প্রীতিমান কৰা; এইদৰে স্বর্গ আৰু মর্ত্ত দুয়ো লোকৰ পক্ষে হিতকৰ হোৱাত যি শ্লাঘণীয় হ'ব, পৰস্পৰৰ প্রতি সেই কর্ত্তব্য সম্পন্ন কৰি তোমালোকে শ শ যুগ অতিবাহিত কৰা।৩৪

ৰজা ভগৱন্ ! মই যথাশক্তি এই মঙ্গলকার্য্য কৰিবলৈ যত্নবান হ'ম।

মাৰীচ বৎস ! তোমাৰ আৰু কি অধিক উপকাৰ কৰিব পাৰো ?

ৰজা ইয়াৰ অধিক উপকাৰ কি হ'ব পাৰে ? তথাপি যদি ভগৱানে আৰু কিবা বৰদান কৰিব খোজে, তেনেহ'লে এনে হয়—

(ভৰতৱাক্য)

ৰজাই প্রজাৰ হিতকৰ কার্য্যত প্রবৃত্ত হৈ থাকক। বিদ্বানৰ জ্ঞানে যেন সকলো লোককে মহিমান্বিত কৰে। স্বয়ম্ভূ মহেশ্বৰে বহু শক্তি ধাৰণ কৰি মোৰ পুনর্জন্ম ক্ষয় কৰে যেন।৩৫

(সকলো ওলায় যায়।)

১২.৫ নাটকৰ উল্লেখযোগ্য বাক্যৰ ভাবার্থ

১) অথৱা ভৱিতব্যানাং দ্বাৰাণি ভৱন্তি সর্ৱত্র

মানুহৰ কর্মক্ষেত্রত দৈৱ আৰু পুৰুষার্থ দুয়োৰে ভূমিকা থাকে। দৈৱ বীজ, পুৰুষার্থ ক্ষেত্র। কর্মত দুয়োটাৰ সমানে সহযোগ লাগে। ইয়াৰ ভিতৰত যিটো হ'বলগীয়া আছে তাকে সিদ্ধ কৰিবলৈ দৈৱই অনুকূল হয়। দৈৱৰ যোগ নাথাকিলে অহোপুৰুষার্থ কৰিও তাৰ ফল পোৱা নাযায়। দুষ্যন্তই ইয়াকে সাৰোগত কৰিছে, যেতিয়া তেওঁৰ অঙ্গৰ স্ফূৰণ দেখা গৈছে। আশ্রম প্রেম-প্রীতি, কামনা-বাসনাৰ দৰে প্রবৃত্তিৰ স্থল নহয়। ই নিবৃত্তিৰ স্থল। গতিকে তাত প্রিয়াৰ সমাগম অসম্ভৱ। তথাপিও অন্তত শকুন্তলাৰ দৰে প্রিয়াৰ সমাগম সম্ভৱ হৈছে দৈবৰ অনুকূলতাত। অর্থাৎ ভৱিতব্যৰ কোনো নির্দিষ্ট স্থান নাথাকে।

২) কিমিৱ হি মধুৰানাং মণ্ডনং নাকৃতীনাম্

সুন্দৰ আকৃতিৰ বাবে, সুন্দৰ পুৰুষৰ বাবেই হওক বা ৰূপৱতী স্ত্রীৰ বাবে যিকোনো বেশ ভূষাই খাপ খায়। কুৰূপৰ বাবে সুন্দৰ বেষ-ভূষাও অনুপযুক্ত হয়। শেলুৱৈৰ মাজতে পদুমৰ কলি ফুলি উঠে, চন্দ্রত থকা কলঙ্কয়ো চন্দ্রৰ সৌন্দর্য্য বৃদ্ধি কৰে। সুন্দৰ আকৃতিৰ হোৱা কাৰণে বল্কলৰ বস্ত্রয়ো শকুন্তলাৰ ৰূপ বৃদ্ধি কৰিছে। গতিকে আকৃতি সুন্দৰ হ'লে

যিকোনো বস্তুই অলংকাৰ সদৃশ হৈ পৰে।

৩) **সতাং হি সন্দেহপদেষু বস্তুষু প্রমাণমন্ত কৰণপ্রবৃত্তয়ঃ**

সমাজত সৎ আৰু অসৎ লোক থাকে। সৎ লোকৰ প্ৰকৃতি সদায় উচিত কার্য্যৰ প্ৰতিহে ঢাল খায়, অনুচিত কার্য্যৰ পৰা বিৰত হয়। ৰজাৰ লগত বিবাহৰ বাবে তাপস কন্যা অনুপযুক্ত। সেয়ে শকুন্তলাৰ জন্ম জাতি নজনাকৈ ৰজাৰ মন শকুন্তলাৰ প্ৰতি ধাবিত হোৱাটো অনুচিত। কিন্তু ৰজাৰ দৰে সত্যবাদী, ধৰ্মিষ্ঠ, আৰ্যজনৰ মন ঋষিকন্যা শকুন্তলাৰ প্ৰতি ধাবিত হোৱাত, তেওঁৰ মনত শকুন্তলা 'ক্ষত্রপৰিগ্রহক্ষমা' বুলি নিশ্চিত হৈছে। কাৰণ সৎলোকসকলৰ নিজৰ মনৰ প্ৰবৃত্তিটোৱেই প্ৰমাণৰূপে দেখা দিয়ে।

৪) **আর্তত্রাণায় ৱঃ শস্ত্রং ন প্রহর্তুম্ অনাগসি**

ৰজাসকল জাতিত ক্ষত্রিয়। ক্ষতাৎ ত্রায়তে— 'অনিষ্টৰ পৰা ৰক্ষা' কৰে বাবে তেওঁলোকক ক্ষত্রিয় বুলি কয়। ক্ষত্রিয়সকলে দেশ ৰক্ষা কৰে। তেওঁলোকে সবলৰ হাতৰ পৰা দুৰ্বলক ৰক্ষা কৰে। এইটোৰ বাবে ৰজাৰ প্ৰয়োজন। অন্যথাই দেশত হয় অৰাজকতা, যাক আন কথাত 'মাৎস্যন্যায়' বুলি কোৱা হয়। জলাশয়ত ডাঙৰ ডাঙৰ মাছে, সৰু মাছ খাই জীয়াই থাকে। তেনে অৱস্থা যাতে ৰাজ্যত বিৰাজ নকৰে তাৰ বাবে ৰজাৰ প্ৰয়োজন। ৰজা (ক্ষত্রিয়ই) অস্ত্র ধাৰণ কৰে আর্তজনক পৰিত্রাণৰ বাবে। এই অস্ত্র অস্ত্রহীনক মাৰিবলৈ ব্যৱহাৰ নহয়।

৫) **সর্ৱঃ খলু কান্তমাত্মীয়ং পশ্যতি**

কালিদাসে লৌকিক ব্যৱহাৰৰ পৰা নিৰীক্ষণ কৰি এইযাৰ কথা কৈছে। জগতৰ প্ৰতিজন লোকে নিজৰ আত্মীয়-স্বজনক ভাল পায় আৰু সুন্দৰ যেন দেখে। নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী খোৰা, কোঙা, অন্ধ হ'লেও মাক-দেউতাকে তেওঁলোক সুন্দৰ যেন দেখে। এয়া কোনো অভিনৱ কথা নহয়, চিৰাচৰিত কথা। বিদূষকে ৰজাক দর্শনীয়, সুন্দৰ বুলি ভৰাৰ মাজতো একে ধাৰণা ক্রিয়া কৰিছে। ইয়াৰ পাছত বিদূষকে ৰজাৰ আত্মীয় স্ৱৰূপ আৰু যুৱৰাজ তুল্য বুলি গৌৰৱবোধ কৰিছে।

৬) **অর্কস্যোপৰি শিথিলং চ্যুতমিৱ নৱমালিকাকুসুমম্**

অর্ক বা আকন এক বিষাক্ত উদ্ভিদ। তাৰ সংসর্গত জীৱৰ অনিষ্ট হয়। ইয়াত ৰজাই শকুন্তলাক নৱমালিকা ফুল আৰু কণ্ব আৰু আশ্রমক অর্ক/আকন বুলিছে। নৱমালিকা ফুল আকনৰ ওপৰত পৰিলে যি প্ৰতিকূল প্ৰভাৱ পৰে, তেনেকৈ অপ্সৰাসম্ভূতা কোমল স্বভাৱৰ শকুন্তলাৰ প্ৰতিপালন তেনে এক প্ৰতিকূল পৰিৱেশৰ মাজত হৈছে।

৭) **ত্রিশঙ্কুৰিৱ অন্তৰা তিষ্ঠ**

ত্রিশঙ্কু আছিল অযোধ্যাৰ ৰজা। তেওঁ সশৰীৰে স্বর্গলৈ যাবলৈ ইচ্ছা কৰি বশিষ্ঠক যজ্ঞ কৰিবলৈ আহ্বান কৰে। কিন্তু বশিষ্ঠ নেলাগে তেওঁৰ পুত্রসকলেও ত্রিশঙ্কুৰ আমন্ত্রণ স্বীকাৰ নকৰিলে। পিতৃবাক্য লঙঘন, গুৰুৰ দ্রোহ আৰু গুৰুৰ গাইবধ আদি দোষেৰে দুষ্ট ত্রিশঙ্কুৱে বিশ্বামিত্রৰ সহায় বিচাৰিলে। বিশ্বামিত্রই নিজৰ পুন্যফল আৰু প্ৰভাৱৰ

বলত ত্রিশঙ্কুক স্বর্গলৈ পঠালে। কিন্তু ত্রিপাপত ভোগা ৰজাৰ বাবে স্বর্গদ্বাৰ ৰুদ্ধ হ'ল। তেওঁ স্বর্গৰ পতিত হৈ বিশ্বামিত্রৰ সহায় বিচৰাত ঋষিয়ে 'তাতে থাকা' বুলি কোৱাত ত্রিশঙ্কু স্বর্গ-মর্ত্যৰ মাজতে ৰ'ল। ইয়াৰে পটন্তৰ লৈ বিদূষকে আশ্রমৰ আৰু মাতৃৰ আমন্ত্রণ এই দুইস্থানতে নগৈ ত্রিশঙ্কুৰ দৰে ৰজাক মধ্যতে থাকিবলৈ কৈছিল। বিদূষকে পুণ্যবান ৰজাক ত্রিপাপত দুষ্ট ত্রিশঙ্কুৰ দৰে থাকিবলৈ কোৱাটো অনুচিত হৈছে।

৮) **গুৰ্ৱপি বিৰহদুঃখম্ আশাবন্ধঃ সাহয়তি**

দুঃখ আৰু সুখ মানুহৰ জীৱনত প্রায়ে ঘটি থাকে। কোনোটো চিৰস্থায়ী নহয়। সেয়ে মানুহে দুঃখত পৰিলেও পুনঃ ভাল দিন অহালৈকে অপেক্ষা কৰে। দুঃখ-সুখ দিন-ৰাতিৰ দৰে পৰিৱর্তিত হয়। 'চক্রাৰপংক্তিৰিৱ গচ্ছতি ভাগ্যপংক্তিঃ' বুলিও কোৱা হয়। সেয়ে মানুহে গুৰুতৰ দুঃখত ভাগি পৰিব নালাগে। দিনৰ অন্তত ৰাতি যেনেকৈ আহে ৰাতিৰ অন্ততো দিন আহিব বুলি আশা কৰাৰ দৰে দুঃখৰ অন্ত পৰিব, ভাল দিন আহক বুলি আশা কৰিব লাগে। আশাৰ বন্ধনে মানুহক দুঃখৰ দিনতো ধৈর্য্য ধৰিবলৈ শিকায়।

৯) **স্নেহপ্রবৃত্তিৰেৱংদর্শিনী**

জৰিৰ বান্ধোনতকৈ স্নেহৰ বান্ধোন অতিশয় দৃঢ়। নাটকত অনসূয়া, প্রিয়ম্বদা আৰু শকুন্তলাৰ মাজত যি স্নেহৰ বন্ধন আছিল, তাকে বুজাবলৈ কাশ্যপে এই কথা কৈছে। শকুন্তলাৰ বিদায়ৰ পাছত তপোবনৰ কুটীৰ সখীসকলৰ বাবে শূন্য যেন হৈছে। এয়া হৈছে, শকুন্তলাৰ প্রতি থকা সখী দুজনীৰ অতুলনীয় স্নেহৰ প্রবৃত্তিৰ বাবে।

১০) **অর্থো হি কন্যা পৰকীয় এৱ**

ভাৰতীয় সমাজব্যৱস্থাত কন্যাৰ জন্মই তেওঁক স্বামীৰ গৃহলৈ স্থানান্তৰিত কৰাকে বুজায়। কন্যাৰ অর্থ বা উদ্দেশ্য পৰৰ ঘৰ পূৰণ কৰা, পিতৃ গৃহ ত্যাগ কৰা, শূন্য কৰা। সেইবাবে ভাৰতীয় সমাজত কন্যাতকৈ পুত্রৰ জন্ম অধিক শ্লাঘনীয় হৈ আহিছে।

১১) **তেন হি অনতিক্রমণীয়ানি শ্রেয়াংসি**

শ্রেয় লোকবর্গক অতিক্রম কৰিব নেলাগে। পথত প্রাপ্ত সকলো বয়োজ্যেষ্ঠ, গুৰুস্থানীয় লোকক সন্মান নজনোৱাকৈ অতিক্রম কৰা উচিত নহয়। ৰজাই মাতলিৰ মুখত স্বর্গৰ পৰা মর্ত্যলৈ যোৱা পথত হেমকূটত ইন্দ্রগুৰু মাৰীচে অদিতিৰ সৈতে তপস্যা কৰি থকা বুলি জানি তেওঁলোকক সাক্ষাৎ কৰি সেৱা জনাবলৈ ইচ্ছা প্রকাশ কৰে; কাৰণ, তেওঁলোক আদিত্যসকলৰ বিশেষতঃ ইন্দ্রৰ দৰে মিত্রজনৰ পিতা-মাতা। তাকে কৰিবলৈ গৈ ৰজাই অভাৱনীয়ৰূপে পুত্র পত্নীৰে মিলিত হ'ল।

১২) **কিমীশ্বৰানাং পৰোক্ষম্**

ৰজা দুষ্যন্তৰ এটি প্রশ্নৰ উত্তৰত মাতলিয়ে কৈছে যে যিসকল ঈশ্বৰ তেওঁলোকৰ অগোচৰ একো নাই। ঈশ্বৰসকল অষ্টসিদ্ধিৰ দ্বাৰা সফলকাম হয়। সেই অষ্টসিদ্ধিক্রমে অনিমা, লঘিমা, মহিমা, প্রাপ্তি, প্রকাস্য, ঈশিতা, ৰশিতা আৰু কামৰসায়িতা। যিজনে এই সিদ্ধি বা ঐশ্বর্য্যবোৰ আয়ত্ত কৰে তেওঁৰ অজ্ঞাত হৈ কোনো কথা নাথাকে। আমাৰ

নাটকত ইন্দ্ৰ, মাৰীচ আৰু কণ্বৰ চৰিত্ৰ এই অষ্টসিদ্ধিৰে মহিমামণ্ডিত। তেওঁলোকৰ সহায়ত স্বাভাৱিকভাৱে নায়ক-নায়িকাৰ মিলন আৰু পুনর্মিলন সম্ভৱ হৈছে।

১৩) অতি স্নেহঃ পাপশঙ্কী

অভিজ্ঞান শকুন্তলম্ নাটকৰ ৪র্থ অঙ্কত সখী দুগৰাকীয়ে শকুন্তলাক আলিঙ্গন কৰা সময়ত শকুন্তলাক কৈছিল যে যদি ৰজাই তেওঁক চিনি পোৱাত মন্থৰ হয়; তেনেহ'লে ৰজাৰ নামাঙ্কিত আঙঠিটো দেখুৱাবা। তাকে শুনি শকুন্তলাৰ অন্তৰ কঁপি উঠিল। তেতিয়া অনসূয়া আৰু প্ৰিয়ম্বদাই শকুন্তলাক এই কথাষাৰ কৈছিল যে অত্যধিক স্নেহে অমঙ্গল আশঙ্কা কৰায়। এইটো এক মানৱীয় অনভূতি। যাৰ প্ৰতি মানুহৰ অত্যধিক মৰম স্নেহ থাকে, তেওঁৰ ভাল-বেয়াৰ প্ৰতিও অন্তৱত সদায় আশঙ্কা হয়, কিজানিবা স্নেহাস্পদজনৰ কিবা অনিষ্ট হয়। স্নেহাস্পদৰ প্ৰতি মানুহ সদায় শঙ্কিত হৈ থাকে।

১৪) উদকান্তং স্নিগ্ধো জনোহনুগন্তব্য

চতুৰ্থ অঙ্কৰ শেষৰফালে যেতিয়া শকুন্তলাই আশ্ৰমবাসীসকলৰ সঙ্গ এৰিবলৈ নোৱাৰি ইটো-সিটো কৰি সময় কটাবলৈ ধৰিলে তেতিয়া শাৰ্ঙ্গৰৱে কুলপতি কণ্বক এইদৰে ক'লে, 'স্নেহাস্পদ লোকক জলাশয় পৰ্য্যন্ত আগবঢ়াই যোৱা নিয়ম।' সম্ভৱতঃ এইটো সেই সময়ৰ প্ৰচলিত ৰীতি আছিল। নৈ বা পৰ্বতৰ দৰে প্ৰাকৃতিক বাধাবোৰে দেশ দুখনৰ মাজৰ সীমাৰেখা সূচায়। বহুতো দেশ মহাদেশৰ সীমা সাগৰ, মহাসাগৰ বা নদীৰে অংকিত। সেয়ে সেই সময়ত জলাশয়ৰ তীৰলৈ স্নেহভাজনক আগুৱাই থৈ বিদায় দিয়া নিয়ম প্ৰচলিত আছিল যেন লাগে।

১৫) কো নামোষ্ণোদকেন নৱমালিকাং সিঞ্চতি

চতুৰ্থ অঙ্কৰ বিষ্কম্ভকত দুৰ্বাসা আহিছিল কণ্বৰ আশ্ৰমলৈ। আশ্ৰমত অতিথি সৎকাৰৰ ভাৰ আছিল শকুন্তলাৰ ওপৰত। দুৰ্বাসা অহা সময়ত শকুন্তলাই পতিৰ চিন্তাত মগ্ন হৈ আছিল। গতিকে দুৰ্বাসা আহি শকুন্তলাৰ পৰা পাবলগীয়া সৎকাৰ নাপালে। তাতে ক্ৰোধান্বিত হৈ দুৰ্বাসাই দিলে ঘোৰ অভিশাপ 'যাৰ চিন্তাত মগ্ন হৈ মোৰ দৰে ঋষি এজনক অতিথিৰূপে সৎকাৰ নকৰিলি, বৰঞ্চ অৱজ্ঞাহে কৰিলি, সিয়ে এদিন তোক চিনি নোপোৱা হ'ব।' প্ৰিয়ম্বদাৰ কাকুতিত সন্তুষ্ট হৈ অভিজ্ঞান দেখুৱালে প্ৰেমিক পতিয়ে চিনি পাব' বুলি ঋষিয়ে ক'লে যদিও অনসূয়া আৰু প্ৰিয়ম্বদাই অভিশাপৰ কথা লুকুৱাই থলে শকুন্তলাৰ পৰা এই বুলি যে 'কোনে নৱমল্লিকা ফুলৰ গুৰিত তপত পানী ঢালিব?' শকুন্তলাৰ দৰে নৱোঢ়া ঋষি কন্যাক কোনে অভিশাপৰ দৰে ঘোৰ অনিষ্টকৰ কথা জনাব। তেওঁলোকে অনুভৱ কৰিছিল যে এনেয়ে ন-কইনা শকুন্তলা পতিৰ চিন্তাত মগ্ন, তাতে যদি দুৰ্বাসাৰ অভিশাপৰ সম্ভেদ পায় তেতিয়া তেওঁৰ জীৱন-ধাৰণ কৰা কঠিন হৈ পৰিব।

১৬) কোহন্যো হুতৱহাদ্ দগ্ধুম্ প্ৰভৱতি

অভিশাপদাতা দুৰ্ৱাসাক লক্ষ্য কৰি কালিদাসে প্ৰিয়ম্বদাৰ মুখেৰে এই বাক্য কোৱাইছে। শূন্যহৃদয়া শকুন্তলাক দুৰ্বাসাই যি অভিশাপ দিলে তাকে শুনি সখী দুজনীয়ে কোৱা মেলা

কৰিলে। শূন্যমনা শকুন্তলা হয়তো পূজনীয় কোনোবাৰ ওচৰত অপৰাধ কৰি পেলাইছে।' অনসূয়াই জনালে যে যিকোনো মানুহ নহয়, অতি খঙাল দুর্বাসা মুনিৰ ওচৰতহে শকুন্তলাই অপৰাধ কৰিছে। তেতিয়া প্রিয়ম্বদাই ক'লে, 'জুইৰ বাহিৰে আন কোনে দগ্ধ কৰিব পাৰে?' প্রিয়ম্বদাইঁতে দুর্বাসাৰ ক্রোধসুলভ ক্রোধৰ কথা আগৰে পৰা শুনি আছিল। সেয়ে তেওঁৰ মুখৰ পৰা এনেকুৱা শুনা গৈছে।

১৭) ন খলু ধীমতাং কশ্চিদৰিষয়ো নাম

চতুর্থ অঙ্কত বিদায় বেলাত কণ্বই জীয়েক শকুন্তলাক ক'লে এইবাৰ তোমাক কেতবোৰ উপদেশ দিওঁ শুনা। বনবাসী হ'লেও লৌকিক কথাতো মোৰ কিছু অভিজ্ঞতা আছে। তাকে শুনি শিষ্য শার্ঙ্গৰৱে কৈছে ঃ ভগৱন্ ! যিসকল প্রজ্ঞাৱান, তেওঁলোকৰ কোনো বিষয় অজানা নাথাকে।' এনেদৰে তেওঁ কোৱাৰ অভিপ্রায় এয়ে যে কুলপতি কণ্ব কাশ্যপ আছিল এজন প্রজ্ঞাবান লোক। তেওঁ অষ্টসিদ্ধিৰ বলত সকলো বিষয়ৰ জ্ঞানেৰে অন্বিত আছিল। গতিকে শকুন্তলাক লৌকিক বিষয়তো যথোচিত উপদেশ দিবলৈ সমর্থ লোক আছিল তেওঁ।

১৮) ন প্রভাতৰলং জ্যোতিৰুদেতি বসুধাতলাৎ

প্রথম অঙ্কত শকুন্তলাৰ বিষয়ে ৰজাৰ ৰৰকৈ বিতং বিৱৰণ বা পৰিচয় জনাৰ আগ্রহ দেখা যায়। অনসূয়াই সেয়েহে শকুন্তলাৰ জন্ম কাহিনী ৰজাক শুনাইছে। বিশ্বামিত্রৰ ঔৰসত অপ্সৰা মেনকাৰ গর্ভত শকুন্তলাৰ জন্মৰ কথা শুনি ৰজাই মন্তব্য কৰিছে যে 'মানৱীসকলৰ মাজত এনেকুৱা ৰূপৰ সম্ভৱ কেনেকৈ হ'ব? মর্ত্যজগতৰ পৰা কেতিয়াও প্রভাচঞ্চল জ্যোতিৰ (বিদ্যুতৰ) সৃষ্টি নহয়।' সকলোৱে জানে প্রভাময় বিদ্যুতৰ সৃষ্টি হয় অন্তৰীক্ষত, মেঘমালাৰপৰা। শকুন্তলাৰ দৰে বিদ্যুৎ মালাৰ সৃষ্টি কোনো মানৱীৰ গর্ভত হোৱা নাই; হৈছে মেনকা নামৰ অভূতপূর্বা ৰূপহী অপ্সৰাৰ গর্ভত, যাৰ বাসস্থান স্বর্গ বা অন্তৰীক্ষ।

১৯) বিনীতবেশেন প্রবেষ্টব্যানি তপোৱনানি নাম

প্রথম অঙ্কত বৈখানসে ৰজা দুঃষ্যন্তক তপোৱনত আতিথ্য গ্রহণৰ বাবে আমন্ত্রণ জনায়। তেতিয়া ৰজাই ৰথত উঠি আশ্রমৰ দ্বাৰলৈ যায়। তাত তেওঁ সাৰথিক কয় যে বিনীতবেশেই তপোবনত প্রৱেশ কৰা উচিত। ইয়াৰ কাৰণ কি? আশ্রমবাসী তপোবন সকলে গছৰ বাকলি পৰিধান কৰে। তেওঁলোকে গ্রাম্য বা নগৰীয় লোকৰ আড়ম্বৰ ভাল নাপায়। গতিকে ৰজা-প্রজা যিয়েই হওঁক তেওঁলোকে সাধাৰণ লোকৰ বেশত আশ্রমলৈ যাব লাগে, যাতে আশ্রমবাসীয়ে অন্যথা নাভাবে।

২০) কৃষ্ণসাৰে..... মৃগানুসাৰিণং সাক্ষাৎ পশ্যামি ইৱ পিনাকিনম্।

পিনাক— হৰ বা শিৱৰ ধনুৰ নাম। পিনাকী/পিনাকিন পিনাকধাৰী শিৱৰ এটি নাম।

সূতে চলোৱা ৰথত উঠি হাতত ধনুশৰ লৈ ৰজাই এটা মৃগক অনুসৰণ কৰিছে। তাকে দেখি সূতে ৰজাক পিনাকধাৰী শিৱৰ লগত তুলনা কৰিছে। এনেসময়ত তাহানি

শিৱৰ পত্নীয়ে পিতৃযজ্ঞত অনাহুতা হৈ যোগদান কৰিবলৈ গৈ পিতৃৰ দ্বাৰা নিন্দিতা আৰু লাঞ্ছিতা হয়। তাতে ক্ষুণ্ণ হৈ তেওঁ যজ্ঞভূমিত প্ৰাণ ত্যাগ কৰে। তাকে শুনি শিৱে তেওঁৰ গণসকলৰ সহায়ত দক্ষৰ যজ্ঞ ধ্বংস কৰে। তাকে দেখি স্বয়ং যজ্ঞই শিৱৰ ভয়ত পলায়ন কৰে। তেতিয়া ভগৱান শিৱে হাতত ধনুশৰ লৈ সেই মৃগৰূপী যজ্ঞক অনুসৰণ কৰে। তাৰ সৈতে সূতে ধনুৰ্ধাৰী দুষ্যন্তক ৰিজাইছে।

২১) অস্তি মে সোদৰস্নেহঃ এতেষু

নাটকৰ প্ৰথম অঙ্কত শকুন্তলাই প্ৰিয়ম্বদা আৰু অনসূয়াৰ সৈতে গছৰ গুৰিত পানী দি থাকোতে, অনসূয়াই শকুন্তলাক লক্ষ্য কৰি কয় 'পিতা কণ্বই তোমাতকৈও গছবোৰক বেচি ভাল পায়।' তাৰ উত্তৰত শকুন্তলাই কয় 'পিতা কণ্বৰ আজ্ঞা অনুসৰি তেওঁ গছৰ গুৰিত পানী দিয়া নাই। গছবোৰ আৰু লতাবোৰৰ প্ৰতি তেওঁৰ সোদৰ বা সহোদৰৰ প্ৰতি যেনে স্নেহ থকা উচিত তেনে চেনেহ আছে। সেয়ে তেওঁ গছৰ গুৰিত পানী দিয়াটো কৰ্তব্য বুলি ভাবে।

২২) অতঃ খলু প্ৰিয়ম্বদা অসি ত্বম্

তিনিওজনী সখীয়ে আশ্ৰমৰ গছৰ গুৰিত পানী দি থাকোতে মধুৰ ভাৱে কথা-বতৰা পাতে। এবাৰ পানী দিবলৈ শকুন্তলা গ'ল বকুল এজোপাৰ গুৰিলৈ। তেতিয়া প্ৰিয়ম্বদাই ক'লে, 'সখী শকুন্তলা ! তাতে অলপ সময় থিয় হৈ থাকাচোন; তাতে তেনেকৈ থাকিলে সেই সৰু বকুল জোপাক লতাযুক্ত যেন লাগে।' তাকে শুনি শকুন্তলাই উত্তৰ দিলে, 'সেই বাবেইতো তোমাৰ নাম প্ৰিয়ম্বদা—প্ৰিয়ভাষিণী হৈছে।' অৰ্থাৎ প্ৰিয়ম্বদাৰ নাম সাৰ্থক হৈছে।

২৩) কৃতং ভৱতা নির্মক্ষিকম্

এয়া দ্বিতীয় অঙ্কত মাধব্যই ৰজা দুষ্যন্তক কোৱা কথা। প্ৰথম অঙ্কত সকলোৱে দেখিছে ৰজা দুষ্যন্ত শকুন্তলাৰ প্ৰতি অনুৰক্ত হৈছে। কিন্তু এই ঘটনাৰ সাক্ষী আশ্ৰমৰ কন্যাসকল মাত্ৰ। ৰজাৰ পক্ষৰ কোনেও তাৰ ভূ নাপায়। দ্বিতীয় অঙ্কত ৰজাই এই বিষয়ে তেওঁৰ সচিৰ মাধব্যৰ লগত এই কথা পাতিবলৈ খোজে। তাৰ বাবে ৰজাই সেনাপতি আদিক মৃগয়া কৰিবলৈ কৈছে আৰু সকলোকে বিসৰ্জন দি একমাত্ৰ বিদূষকক লগত ৰাখিছে। তাকে দেখি মাধব্যই কৈছে; 'মহাৰাজ ! আপুনি দেখোন মাখি পৰ্য্যন্ত সকলোকে বিদায় দিলে; এতিয়া নো মোৰ সৈতে কি দৰকাৰী আৰু গোপনীয় কথা পাতিব খোজে ?' এয়ে ভাব।

২৪) পিণ্ড খর্জূৰৈৰুদ্বেজিতস্য তিন্তিল্যাং অভিলাষো ভৱেৎ

এইটোও দ্বিতীয় অঙ্কত মাধব্যই ৰজাক কোৱা কথা। সমাজত দেখা যায় যে সদায় নানান মধুৰৰসযুক্ত বস্তু বা ভোজ্য পদাৰ্থ খাই থকা মানুহক বস্তুৰ সোৱাদে আমুৰায়। তেনে লোকৰ মনে অন্য ৰসৰ প্ৰতি—তিতা, টেঙা, কেহা বস্তুৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হয়। খাবলৈ বিচাৰে। তাৰে উদাহৰণ লৈ মাধব্যই ৰজাক ক'বলৈ বিচাৰিছে যে 'আপুনি ইমান

দিনে ৰাজান্তঃপুৰত ৰূপযৌৱনসম্পন্ন ৰাণীসকলোৰে যৌৱন উপভোগ কৰিছে। আজি সেই মধুৰ ভোগে আপোনাক হয়তো আমুৰাইছে, সেয়ে আশ্রমৰ কন্যাৰ সাহচর্য্য বিচাৰিছে।'

২৫) **মহতস্তেজসোৰীজং বালোহয়ং প্রতিভাতি মে**

এয়া সপ্তম অঙ্কত ৰজাই সর্বদমনক দেখি কোৱা কথা। ৰজা দুষ্যন্তই মাতলিচালিত ৰথত উঠি মর্ত্যলোকলৈ আহি বাটতে হেমকূটত অৱতৰণ কৰে। ৰজাক এজোপা অশোক বৃক্ষৰ তলত জিৰণি লবলৈ দি মাতলিয়ে মাৰীচক ৰজাৰ আগমনৰ কথা জনাবলৈ যায়। ইয়াৰ অৱসৰতে ৰজাই এক বালকক সিংহশিশুৰ মুখ মেলি তাৰ দাঁত গণনা কৰা ঘটনা প্রত্যক্ষ কৰে। বালকৰ অৱয়ব দেখি ৰজাৰ প্রত্যয় জন্মে যে এওঁ নিশ্চয় কোনো মহাতেজৰ পৰা সম্ভূত। পিছলৈ ৰজাই বালকক নিজৰ ঔৰসজ সন্তান বুলি জানিবলৈ পায়।

২৬) **বাষ্পেণ প্রতিষিদ্ধেহপি জয়শব্দে জিতংময়া**

এয়াও সপ্তমাংকত কোৱা ৰজাৰ বচন। বহুদিনৰ মূৰত পতি পত্নীৰ মাজত হোৱা সাক্ষাৎকাৰত আনন্দৰ জোৱাৰে চকুত পানীৰ ঢল নমায় আৰু কণ্ঠ অৱৰুদ্ধ হয়। ৰজাক দেখি শকুন্তলাৰো তেনে অৱস্থা হৈছে। ৰজাৰ 'জয় হওঁক' বুলি তেওঁ কৈছে থোকা থুকি মাতেৰে, দুচকু পানীৰে ভৰি পৰা সময়ত আৰু তেতিয়া বাষ্পেৰে তেওঁৰ মাত প্রতিষিদ্ধ হৈছে। তাকে শুনি ৰজাই কৈছে বাষ্পৰুদ্ধ কণ্ঠেৰে শকুন্তলাই 'মহাৰাজৰ জয় হওঁক' বুলি কোৱা কথাৰে যেন স্বামী-স্ত্রীৰ জয় হৈছে, ফলত তেওঁলোকৰ স্থায়ী মিলন সম্ভৱ হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ মাতলি কোন?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ মাৰীচ-অদিতি কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ শকুন্তলাৰ পিতা-মাতা কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ শকুন্তলাৰ পুত্রৰ নাম কি?

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ ইন্দ্রৰ পিতৃ-মাতৃ কোন?

.....

১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কৰ পাঠ্যাংশৰ সংস্কৃত পাঠ জানিলে।
- পাঠ্যাংশৰ অসমীয়া অনুবাদৰ লগত পৰিচিত হ'ল।
- উক্ত নাটকৰ সপ্তম অঙ্কত থকা নায়ক-নায়িকাৰ মিলন দৃশ্যটোৰ বিষয়ে সবিশেষ জানিলে।
- নাটকত থকা কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ বাক্যৰ ভাবাৰ্থৰ বিষয়ে অবগত হ'ল।
- অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকখন যে মিলনাত্মক তাকো বুজি পালে।

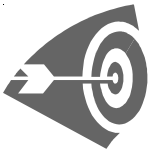
১২.৭ অধিক জানিবলৈ

১) ঠাকুৰ, ৰবীন্দ্ৰ নাথ (১৯৭০), *প্ৰাচীন সাহিত্য*, কলকাতা ঃ বিশ্বভাৰতী।

৩) বসু, দেবেন্দ্ৰ নাথ, *শকুন্তলায় নাট্যকথা* (বঙ্গাব্দ ১৩৭৯), কলকাতা ঃ সাৰস্বত লাইব্ৰেৰী।

৪) শৰ্মা, থানেশ্বৰ, (২০০৮), *অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ —এক সমীক্ষা*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৫) শৰ্মা, থানেশ্বৰ, (২০০৮), *সংস্কৃত সাহিত্যৰ ইতিবৃত্ত*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

১২.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ইন্দ্ৰৰ সাৰথি।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মাৰীচ মৰীচিৰ পুত্ৰ আৰু অদিতি দক্ষৰ পুত্ৰী, ইন্দ্ৰাদি দেৱতাৰ মাতৃ।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বিশ্বামিত্ৰ আৰু মেনকা (অপ্সৰা)।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সৰ্বদমন আৰু ভৰত।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কশ্যপ আৰু অদিতি।

১২.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কৰ পটভূমি কি?

খ) চুটি প্ৰশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কত বৰ্ণিত নায়ক-নায়িকাৰ পুনৰ্মিলনৰ দৃশ্যটো নিজৰ ভাষাত লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ নাটকৰ সপ্তম অঙ্কত প্ৰতিফলিত সৰ্বদমনৰ চৰিত্ৰটো বিশ্লেষণ কৰক।

*** ***** ***